ДЗВОНИ

ЛІТЕРАТУРНО
НАУКОВИЙ
ЖУРНАЛ

Ч. 12
1935
ЛЬВІВ

В. ДЯДИНЮК

ДЗВОНИ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ МІСЯЧНИК

5-ий рік видання.

ЗМІСТ

12 (57)-ого числа за грудень 1935 р.:

ПЕРЕДПЛАТА НА ДЗВОНИ ВИНОСИТЬ: Річно 15 зл. в передплаті, 18 зол. в післяплаті.
ЗА КОРДОНОМ: Річно 20 зол., або їх рівновартість у чужій валюті.
ПООДИНОКЕ ЧИСЛО коштує 1·80 зол., подвійне 2·50 зол.

Видає Видавн. Кооп. „Мета". Відвіч. ред. ПЕТРО ІСАЇВ

АДР. РЕДАКЦІЇ Й АДМІНІСТРАЦІЇ: ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА Ч. 7/ІІ. ТЕЛ. 294-56.
ЧЕКОВЕ КОНТО П. К. О. ч. 505.041.

ВІДБИТО В ДРУКАРНІ „БІБЛЬОС" ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА 7. ТЕЛ. 214-78.

БОГДАН ЛЕПКИЙ.

ПІД РІЗДВО*)

Гадко! Куди ти? Куди?
Вітер загладив сліди.
Блуд ходить попід острішки,
Ні кіньми, ані пішки,
Не забіжиш туди,
Де бігав дрібними ногами
Колись, давними літами, —
От, краще в хаті сиди!

Легко сказати!.. Манить,
Хоч на хвилинку, на мить,
Як не на яві, то в сні
Перелетіти в давні
Літа минулі.
З усіми,
Близькими серцю, своїми
Відсвяткувати Різдво.
Кутя — ялинка — звізда,
І житний сніп і коляда,
І все і все так, як було.

Так, як було!... Та годі, брате!
Ані людей тих, ані хати
Тієї вже давно немає.
Лиш коляда ще там блукає,
Оцей наш славний „Бог Предвічний",
Який, який він довговічний!
Без радія і без антени,
Чи чуєш? — Лине аж до мене,
І, хоч нас ділять гори й доли,
Не мовкне на Різдво ніколи.

БОГДАН ЛЕПКИЙ.

НЕДОМОВЛЕНІ РЕЧІ.

I.

Хмарки над сонними лугами,
Такі легесенькі, дивні,
Не знаєте, як нині з вами
Гаразд мені.

---

*) Цей вірш передруковуємо з „Діла" ч. 5. 1935 р. *Ред.*

Дивлю́сь і здається неначе
Це йдуть мої минулі дні,
Й ніхто не тужить вже й не плаче
В далечині.

II.

Передзвонили дзвони... Вечоріє...
Далечиться обрі́й.
Холодним вітерцем від лугу віє...
„Ти не моя, а я не твій“.

Якеж воно оклепане, буденне,
(Настирливий рефрен!)...
А все ж таки болюче, нестяменне
Це вічне: „сам оден“.

III.

Солодкі ягоди малин,
А біля них полин
в городі...
Гіркі мої уста, гіркі,
А твої солодкі й говіркі,
що ж... годі!

СВЯТОСЛАВ ГОРДИНСЬКИЙ (Зі збірки: Буруни, Львів 1936).

МОЄ МІСТО*)

I.

В осінній млі така прозора мить
Минулих днів, розстріляних шрапнелем;
(Ще вчора бачив я його цілунків слід,
Додому ідучи повз мури цитаделі!)

Встаєш ти важко з мли квадратами будов,
Лише віки звели безжурно і високо
На копули твоїх старих церков
Ґраційний ренесанс і пристрасне бароко.

Твій ринок, у рядах похмурих камяниць,
Де вікна підняли зчорнілих ґзимсів брови,
Тривожно зацививсь у темряву сторіч,
Заслуханий іще в останній зойк Підкови.

---

*) В попереднім числі „Дзвонів“ вибрали ми кілька віршів з найновіших збірок поезій, саме В. Гаврилюка і О. Ольжича; для повноти тут даємо вибір з двох інших недавно виданих книжок, С. Гординського і Я. Дригинича. *Ред.*

Зіпнявшись на щити ґранітні, коло брам
Там ждуть уперто льви, насуплені і злючі,
Щоб кинутись до віч твоїм майбутнім дням,
Багряним дням, що прийдуть неминуче.

ЯРОСЛАВ ДРИГИНИЧ (Зі збірки: „Різблю віддаль“, Варшава 1935)

СПОКІЙ БРИЛ.

VI.

Причаєно й щербато наростають тротуари
у сірий шорох брясклих кроків.
І ніч стоїть холодна, наче спокій,
і марить мягко в даль — навстяж розхилене вікно з мансарди.

Висить тривожно місяць. Зблід немов шматок цитрини
і зівяв. Стою на вулиці — і думаю без сенсу,
безбарвно й просто. І ґеометрично серце
відмірює трикутники розгублених думок самітної людини.

РОМАН ДУРБАК.

ПЕРШИЙ ГРУДНЯ.

Імянини — річ смачна:
Лист, золочений горіх.
Перший грудня, Романа.
Так стоїть в календарі.

Ха, ха, ха! День імянин,
Але що там! Місто містом.
Вічі дре фабричний дим,
Сніг — розбите, чорне тісто.

Трамваєве: дзінь — шелесть
І виття сирен — гиєн.
А в селі забреше пес
В день поета імянин.

Перший грудня. Ніч. Засни!
У кімнатку місяць вїхав.
...Сниться лист мережаний
І золочені горіхи...

Лячерда Медина Челі.

В Різдвяну Ніч.

— Та ж тільки до скелі... до Магариної скелі!.. Мамо, пусти!

Іхеведь не чула жалібного жебраючого голосу синка. Сперлась головою на руки й важким, мертвим поглядом дивилась перед себе в чорну камяну стіну. Не бачила дотліваючого жару, ні тремтячих тіней, що химерно підстрибували перед її очима по камяних виступах її тимчасового житла — дикої гірської печери.

— Мамо!.. Я ж бо лише гляну на каравани! — тяг своєї малий. — Бараба казав: там такі дивовижні їздці... Ма-а-мо! Всі — в золоті, з повною зброєю.

Й верблюди самі білі... В гостину до нашого пана-володаря зо всіх країв їдуть... Мамо, пусти: я тільки подивлю-у-сь...

— Цить мені! — гукнула збуджена мати. Ані пари з рота. Сказала: не озивайся до мене, й мовчи. Та спи!

Помітила жар, присипала його попелом, ще й накрила зверху надщербленим горнятком. Тіні повтікали з стін, печера присіла — немов стала менша й нижча, неначе стулилась роззявлена передтим паща. В пітьмі озивалось тихе, ображене хлипання, що приглушувалось легеньким воркотанням гірського потока десь у глибоких щілинах печери.

Іхеведь прислухала трохи, потім натягла на голову покривало й відслонила тяжку вовняну тканину, що затуляла вхід до яскині. Глянула обережно довкола, зробила несміливий крок, ще другий і спустила за собою заслону.

Срібно-блакитний серпанок ночі обгорнув молодицю гострою прохолодою. Місяць був у повні, й що ясніше було світло на небі, то глибшою пітьмою заливали соковиті тіні гостряки скель, ущелини, вузькі стежечки в сріблястій зелені оливових гаїв, за якими дрімали білі кубики тихого Бетлеєму. Ні подиху вітру, ні руху живої істоти. Лиш здалеку долітало мелянхолійне мережево кількох гармонійних флейт, часами срібною стьожечкою туди вплутувались голоски дзвіночків, що були оздобою подорожніх ослів, часами, мов широкою рамою темного тла, оточувалась далека музика дерев'яними дзвонами верблюдів.

Правду говорив хлопець: вже кілька день сунули каравани за караванами, прямуючи до Бетлеєма. Чого? Ріжно гомоніли люди: — ніби горнуть подорожні на перепис, що його наказав Рим, інші запевняли, що тетрарх Ірод віддає доньку й скликає весільних гостей з цілого світу: все — самих князів та володарів!.. Були й такі, що всі ті балачки вважали за вигадки й нісенітницю. З радісним надхненням вони запевняли, що ввесь світ рушив у ці місця, бо ж тут має народитись, а може й народився Месія...

Іхеведь піднесла очі на небо, на ту таємну зорю, що віщувала велику подію народам всього світу. Мало було видко їх,

тремтячих зірок цієї ночі: вони зникали в сяйві чи то місяця, чи тієї віщої й чарівної зорі, котра стояла на небі: то як живий самоцвіт, то мов великанська люцерна, чи вогненна лілея, що розквітла на прозоро-синіх небесних луках. Її та місячне сяйво було таке ясне, що майже сперечалося з світлом соняшним, але було й інше — тривожно-хвилююче, повне обітниці й близької несподіванки. Душа сповнялась почуттям великої таємниці, хотілось молитись Тому, хто панує над цими чарівними джерелами надземського світла. Але невільно піднесені до неба руки молодої жидівки самі собою впали рухом розпуки. Молитись... їй?!.. Хіба ж не розступиться перед нею земля й грім не вдарить в неї от з цього осяяного неба?! За кого, за що має вона молитись?! Щоб її восьмилітний синок крав щасливо їжу? Чи щоб її Шимон швидче вернув з грабіжу, а може — хто ж те знає?! — й душогубства?...

Як благала чоловіка потерпіти ще хоч трохи!.. Може ж якось минеться біда, знайдеться заробіток і працею чесною, як і раніш, повернеться їм який-такий добробут, втрачене господарство, майно й певність в завтрашньому дню?! Хіба ж лише їм самим пошесть знищила всі вівці і ввесь товар? Хіба ж лише їм самим довелось мандрувати світ-заочі?! А тут, у чужому, великому місті, де зненацька зібралася сила силенна людей, — хіба ж можна відразу забезпечитись?! Ну, хай на якийсь час жеброта. Хіба ж лише вона, Іхеведь, хіба вона одна з чужинок жебрає тут? Най це — сором і пониження, але ж як далеке воно від крадіжки, на яку позавчора пустився її синок-одинак, котрого хотіла виховати в „законі"?! І от її син, все її щастя— в таких літах — уже злодій: позавчора він украв з-під чужого намета зарізане й приправлене до печива ягнятко. Перше за ввесь час тяжко набила хлопця й вимагала, щоб вернув туди, де взяв. Та нагодився Шимон. Нагримав на неї, що карає дитину, а ягня звелів спекти. Чоловік з сином їли позавчора й учора; вона й не діткнулась краденої їжи. Але, що — ягня?! Наче з тим печеним увійшов у Шимона злий біс.

— Хлопець — мудріший за тебе тай за мене! — сказав учора Шимон. — Дарма, що він малий, але зрозумів оте, що звуть духом доби. Сьогодні жадному не потрібні чесноти, жадні закони й теревені, що багатії вигадали на охорону себе й свого майна. Бачимо первосвящеників, і книжників, і фарисеїв! Досить бути погноєм для інших!..

І сьогодні Шимон відопхнув її й подався „на великий шлях", по якому аж надто їде чужинців на перепис, але ще не рахованих і не писаних. Як і стратиться якийсь у горах, то ніхто відраховувати не буде!.. Боже, Боже! Адонаї, не допусти, щоб на похребтині моїй орали безбожники!.. Адонаї, що блискавиці й град, сніг і крига та гурагани повнять волю Твою, поверни мені чесного чоловіка мого з неплямленими руками...

Затрималась на пів-слові молитви й спустила піднесені до чарівної зорі руки. До печери наближались крилаті кроки: хтось

біг що-сили. Жидівчине серце заторохкотіло несамовито, бо ж пізнало відразу, що це втікає Шимон. Кинулась йому назустріч. Він, задиханий, з широко відтуленими очима шепотів дрібно, мов сипав горохом:

— Я пропав, коли не зумієш заховатись. Надія на тебе... Страх, сльози — це моя смерть. Час ще є, але — спокій!..

Обоє зникли в печері. В кількох словах розповів Шимом, як був „щасливо" упорався з грецьким купцем, котрому було надто далеко їхати битим шляхом, а приманили вузькі стежки між ущелинами. Але, коли ховав добро...

— Ах, гієни ж нема на них!.. Вояків шестеро, римських... І не помітив я вчас... Та ж не догнали... Їдуть долиною... Такноситимеш мені їсти згори. Хлопець знає...

І вузькою щілиною, що була саме за лігвом дитини, проскочив у глибокі, внутрішні печери гори. Власне не проскочив, а ледве боком просунувся, така була тісна й низенька віддушина, котру наквап Іхеведь запхнула й затоптала мохом та бурянами, що були в її лігві. Ще мала час заложити й кількома плисковатими камяними брилами, а над дитиною повісила свою загортку. Потім розгорнула попіл, прикинула хмизу й підсунула до вогню горщик.

— Чуєш?! — прошепотіла дитині, — ти нічого не бачив. Розумієш? Ані пари з рота, бо ж... витягну тебе зі шкіри! Облуплю, як помаранча...

Не було важко зрозуміти, що трапилась якась велика небезпека, коли й поважний татко опинився в такому ж самому положенню, як нераз буває й він: учинив щось, чого ніяк не можна було робити. За те має бути покараний... І хоч слова матері були страшні, то проте дуже кортіло знати: що саме сталось і чим усе скінчиться? Але спитати боявся, бачив, що мати біла, як крейда, й дивиться у вогонь спокійним поглядом. Тоді ліпше її не зачіпати!.. Вона ж бо ніколи не бреше!.. Але ж Іхеведь помішала в горщику й у печері запахло свіжим кулішем...

— Мамо! Їсти!

Тільки махнула кописткою, як із-під запони вихилились дві голови в шоломах. За ними в місячному сяйві, мов свічки, блиснули гостряки списів. Хлопець аж сів на своєму лігві, не розуміючи діяльоґу, що почався між одним з вояків і мамою.

— Де чоловік? — запитав по сирійському римлянин.

— Пішов до міста, — байдуже відповіла Іхеведь, мішаючи куліш. — До Бетлеєму.

Було неймовірно дивно: аджеж тато вернувся, а мама очевидно бреше...

— А хто ж увійшов сюди перед хвилею?

Жінка знизала плечима:

— А я знаю? Може я виходила, — й недбало підкинула хмизу в багаття.

Гість дав знак і в печеру вмить увійшло ще кілька вояків, які швидко почали обшукувати житло. Раптом старший відчув,

що хтось ззаду обережно смикнув його за піхву меча. Обернувся різко й зустрівся поглядом з блискучими жаринками чорних оченят. Хлопчисько ще не встиг відтягнути руки, якою доторкався поперше в житті до „справжнього“, а не дерев'яного меча.

Мякий вираз сковзнув по обличчю вояка.

— А ти ж хто такий, громадянине? — запитався жартома.

— Я? — Іуда... Ієгуда бен Шимон, — з гідністю відповів хлопчисько, а подумавши, ще додав: з Керіоту. У нас там виздихали всі вівці...

— Чи бач!.. А де ж твій тато, громадянине?

Іуда не так побачив, як відчув, що його проколов блискучий материн погляд, й мовчки спустив голову, але ж легесенько гладив шкіряну піхву меча.

Тоді вояк сів біля нього на бадилля й заговорив лагідно:

— Ти так гарно себе проявив, що я гадав, ніби ти все знаєш. А от бачу: цього ти не відаєш. А я от знаю: твій батько пішов до пастухів і принесе тобі козячого сиру.

Хлопець призирливо бринькнув губами:

— Пхе! На що мені сир? Ми позавчора й учора їли печене ягня!

Іхеведь зробила крок до хлопця. Та старший показав на неї воякам очима, й ті враз вивели її з печери.

— А отже! Кажу ж тобі, — шукав якоїсь думки вояк, — кажу ж тобі, що він принесе тобі сиру. А за той менший килим, що батько носив до Бетлеєму...

Хлопець хитро прижмурився:

— Ой, і ти, пане, не знаєш багато!.. Або знаєш саму неправду.

— Як, неправду? — сперечався вояк. Це правда...

— А отже й ні, — засміявся Ієгуда. — Ні, бо...

— Бо що? — погладив хлопчика по голівці, — бо що?

Ієгуда мотнув кучерями й відскочив на-бік:

— Бо те, що коли б ти знав правду, то знав би, що менших килимів у нас давно вже нема. А великий тато продав у Єрусалимі. От що — правда!

— Про великий килим я й без тебе знаю добре, — чіплявся далі вояк, — а також знаю й те, що твій батько спочатку пішов до Бетлеєму, а відтіль вже піде до пастухів, у гори.

— Те-те-те! — Сміявся Ієгуда. — Нічого ти не знаєш! Та в тебе мабуть і коня нема! — стрибнула козою хлопчикова думка.

— Як, нема?! Ще й який велитенський! Ось підемо вдодину, так я ще й тебе на ньому повезу, хоч трохи!

— Невже? — підбіг до вояка Ієгуда. — Повези!

— Так не можна ж, бо ти й сам не підеш, — сумно розклав гість руками. — Як же ти лишиш житло вночі без мужа? От коли б батько був дома, ну, тоді — видима річ... Почекай но, хай уже подруге, як вернеться...

Ієгуда став напроти, заложив руки за спину й рішучо оповістив:

— Я можу йти й зараз!

— Тобто, як? — протяг гість. — Аджеж батько твій ще далеко.

Ієгуда мовчки покрутив головою, роззявив уже рота, та раптом прикусив дрібними хижими зубами долішню губу. Але поглядом вказав на запхану камінням щілину за своїм лігвом...

За хвилину вояки вязали руки Шимонові.

Ієгуда гірко плакав, уткнувшись у руку замурзаним обличчям і, відвернувшись від стіни, злісно відкинув босою ногою срібну блискучу монетку, отриману від вояка „на потішення". В потішення не вірив: добре памятав материну обіцянку, що вона витрусить його зі шкіри.

Та Іхеведь не збиралась бити грішного сина. Вона кинулась на вояків, що вязали Шимона, штовхала й била, кусала їм руки, видираючи чоловіка, аж поки її не відкинули на каміння. Тоді кричала, не тямлючи себе, лише одно: — Не дайся! Не дайся, Шимоне!

Але розгублений, за одну мить постарілий, закровавлений і обдертий Шимон не був здібний до опору. Каламутними очима, що були немов затягнені павутиною, він востаннє глянув на побиту жінку й байдуже поволікся за вартою.

Тоді Іхеведь, виборсавшись з шипшини, впала навколішки й, простягши руки до неба, закляла смертельним прокляттям світ, себе, вояків, а найбільше свого єдиного сина.

Чом не здох ти, потворо, раніш, як народився?! Ти, заразо, що приніс нам у житло злодійство, на смерть рідного батька віддав за гроші!... А бодай же ти завісився, добра не зазнавши! Най зрадницьким найменням твоїм кленуть люди, аж доки стоятиме світ.

Десь вдолині зачулося пирхання коней і бряжчання зброї. Слабо застогнав Шимон, якого, мабуть, вязали до коня.,.

Іхеведь напружила всі сили й з розбігу кинулась сторчголів у прірву, на дні якої пінився та клекотав у сяйві чарівної зорі рвучкий потік...

|||||||||||||||||||

Наталена Королева.

„Брати" Шварци*.

„В законі жадна літера не гине"...

Леся Українка.

...— А може й більше, як сто років минуло вже. Напевне! —

Ветхий пустельник почав вираховувати:

— От, поміркуймо та помізкуймо! Батькові моєму тоді було може з пять, а може з сім годочків. З пастушками він був за підпасича. У горах. Тодіж ото — й онімів був. А я народився,

* Останній (XIII-ий) розділ повісти „1313". *Ред.*

як батькові вже сповнилось... Не знаю, скільки саме, тільки вже на шостий десяток пішло, то — напевне. Тепер же мені поверх девятидесятьох: девять-десять і чотирі маю...

Ото ж і кажу: саме тоді був батько в горах. Тоді ж і знищив пекельний вогонь той кляштор неправедний. Я сказав: пекельний? А от дехто, знов, говорить: не пекельний, а небесний вогонь то був, з небес на землю впав. Може! Одно правда: була то кара Божа, бо ж відхилилася братія від дороги спасіння. У мудрість лукаву чорної магії заглибилася. Найчорнішої — підвів оповідач вгору сухий, чорний палець з кигтястим нігтем. — Най-чор-нішої! Бо ж двох було їх там, не при хаті згадуючи, між ченцями. Бертольд звався один, Бертрам — знов — другий. Обоє ж однаково Шварцами прозивалися, дарма, що один був — дійсно — з обличчя, як мурин, а другий, хоча й обличчя мав біляве, та ж на прізвище — однаково — Нігер. По нашому, ото ж, обидва виходить були Шварци. Й було двох Шварців саме тих, що гнів Божий накликали, вогонь пекельний, а — може, кажу, й небесний на кляштор привернули...

Кажуть люди... чого ті люди не кажуть? — що принаймні один з них напевно був той. чиє наймення прокляте. Тільки ж котрий саме, ніхто не знає. Мабуть той Чорний Шварц. А може — й Білий. Або й обидва. Га?...

Звуки духової музики, співи, сміх, вигуки долітали здалеку до пустельникової келії-печери й творили звукове тло до його оповідання. По вибухах реготу не тяжко було догадуватись, що пиво відограє чималу ролю в його вібраціях. Та це не псувало поезії свіжого весняного дня, бо тиха лагідність ароматних промінів, що напоювали відживаючу землю, змягчала людську грубість. Лагідний і величавий шум столітніх дубів, вкритих мякими світло-зеленими шатами, часами покривав всі інші звуки за винятком віольончельного баска невдоволеного пухнатого чмелика, що не міг знайти дверей з анахоретової щілини. Та соняшні зайчики, що забігали аж в печеру, викликали його надвір і показали пестрий килим квітів на зеленій прогалині.

Пустельник ніби забув про своїх слухачів — фрейбурзького соборного каноніка та молодого, щойно висвяченого патера, недавно настановлених при катедралі. Були вони тут поперше й з цікавістю слухали самодивових згадок про легендарних Нігерів. А старий пень, помовчавши хвильку, розмірковував, думаючи в голос і, не бачучи своїх гостей, оповідав далі.

— А який же кляштор був! Ай яй-яй! Казали люди, що мав достояти аж до другого Пришестя. Та ж сказано: порох перед Господом — людська міць. І лише марний дим — людські рахунки. Бо ж, кажу: забули покору християнську, запишалися премудрі ченці. Такі бо стали мудрі, що вже й хвороби не було на людях чи на скотині, щоб на неї вони ліку не винайшли. Не було й праці чи там мистецтва якого, щоб вони не досягли досконалости.

А вже найбільше пишалися — саме отими двома Чорними

братами їхніми, ченцями — не ченцями: Бертольдом та Бертрамом. І що люда ходило до кляштору?! Що того „приносу“ сталого було?! І їжа, й речі дорогі, й злото щире.

Пустельник простяг свою чорну руку в напрямі, відкіль долітали співи та музика.

— Ще й поднесь, в день Святої Тройці збірається на цей лисий копець — Кальбергом звуть його — натовп. Але ж це — ніщо, як рівняти з тим, що ходило до кляштору за часів давніх. Казали небіжчик тато: — „Як ніч, сунуло люда!“ Еге ж! Йшли бо за доброю радою, за поміччю, за ліком тілесним і духовим. Сьогодні ж лише „того“ тішити збіраються. На збіговиська грішні приходять.

За те ж — гляньте но. Ось вийдемо на світло. Бачите церківцю? Ба, ні: не церківцю, а таки гарну церкву із дзвіницею, з білим мармуровим порталом? Бачите? — Неначе в місті, а не в горах, у пустині стоїть?!

Пустельникова тремтяча рука, мов лапа химерної птиці, вказувала на білі, прегарну будову на голому вершку серед фіялових лісів. Церква здавалась цілком новою. Ні одна шиба в круглих, як щільники поділених, вікнах не була вибита. Ніде не обвалився й шматочок облицьовки. Однак робила вона враження покинутої, самітньої, заклятої.

Такою й була. Лише раз на рік, саме в день Святої Тройці правилась в ній Служба Божа. Була це згадка про часи минулі, що й тепер звалася „прощею“, хоч і сходились на Кальберг люди не ради побожности, а на весняну розвагу. І тоді гуло на Лисому Копці день-два, а навіть і три. По них же — знову тиша й самітність панували довкола цілий рік без трьох день. І в тій самоті, під горою з давніх часів сидів сам один-пустельник. Не був це ні висвячений пан-отець, ні постриженний, регулярний чернець. Eremiti, oblati, monachi laici звичайно звали таких духовні. І цей, як більшість, склав три головні чернечі шлюби, але дістав від свого кляштору дозвіл жити, як Тебаїдські анахорети. Дехто мав таких пустельників за святих. Інші — за диваків людозненависників, інші — знов — за чародіїв та зорезнавців, що „знюхалися з чортами й мавками“. До перших приходили люди по раду й ліки, а околишні розбішаки часами трусили їхні схованки. До других не ходив ніхто й забобонний страх охороняв їх ліпше за найміцніші мури. Здебільшого й самі вони не охоче пускались до розмови з світським суспільством. За те при зустрічі з особами духовними мали велике потішення в „розмові духовій“.

Цей пустельник, що мав славу святого, впродовж цілого року чекав на відвідини духовної особи й тепер не давав собі відпочинку. З малими перервами він ворушив синіми губами, а біла борода з жовтими смугами, немов злежала вовна, неначе живучи окремим власним життям, задоволено здригалась і дрібно тремтіла. Надворі, під соняшним промінням вона виблискувала полірованим сріблом.

Пустельник знову пірнув у свої спомини, мов спустився в глибоку печеру.

— Що вже й казати! — махнув рукою. — Не такі були раніш люди. Не такі!.. Взяти бодай приклад. Бувало — раніше — з сусідніх замків або й господарі побожні пришлють тобі і хліба печеного, запашного, і крупи, й меду. Наказують лише пильно молитися, а про земні потреби не старатись. Або: хтось надумається за поминки душі усопшої привезти липівочку біленьку капусти кислої. Відтулиш бочечку, а там — біла, соковита, запашна, як локшина, так і засміється вона на тебе. Немов голосом ангельським до тебе промовить:

— „Бачиш, — немов говорить, — бачиш, чоловіче грішний, які прегарні речі дає тобі „нікчемному, Господь Премилосердний на потребу?!"

Подякуєш Господеві за дари Його. Добродіїв добрим словом спомянеш, поблагословиш капусточку та й візьмеш у пучечку. Голову закинеш — та й покладеш у рота. Ах! — тяжко було — вірте! — дуже тяжко було не відкусити собі враз із тією капустою і язика чи пальця. Вельми вважати було треба!... Га?...

Задоволена голова крутилась, посміхалась і облизувалась, немов би в беззубому роті вчувала ще „ангельські голоси" тієї легендарної капусти.

Але за хвильку лагідне обличчя старого-здерев'яніло: замовк знову. Минуле, як вода над головою нурця, замкнулось над ним і вирвало його з сучасности. Духовні знову мовчки чекали, оглядаючи залатану й позашивану ріжними нитками рясу, колись чорну, а тепер вже мінливу всіма барвами веселки. Пляшка з висушеної роповки, привязана до пасу, вилискувала на сонці, як і пустельникова лиса голова. Овечий смушок, причеплений на спину, захищав старому легені, а вовняні зелені панчохи, заплетені ремінцями від саморобних морщаків, оберігали від застуди ноги, що вже не могли нагрітись проміннями травневого сонця.

Старий приклав руку дашком до чола й поглянув на небо. Зідхнув і перехрестився.

— Най пан Бог мені дарує, коли сказав щось неправдивого про тих ченців. Слабим єсьм чоловік і не вільний від празномовности, — промовив покутничо. — Якщо й згрішили вони, прийде й на них час пробачення, година милости Божої.

— А коли ж, отче? — не втерпів молодий пан-отець.

Канонік торкнув його під лікоть. — Най, мовляв, оповідає, що сам хоче.

Пустельник звів на юного патера свої виблідлі, але ясні, як у немовляти, очі, ласкаво оглянув усю патерову постать, лагідно усміхнувся, але не відповів. За хвильку запросив:

— Ходімо. Покажу Вам стале чудо Боже. Чудо, на яке й дивитись не хтять от ті, що там грищами „того" тішать.

Совгаючи ногами, попровадив гостей весняним лісом. По дорозі продовжував оповідати, як саме онімів його батько.

— Кажу ж ото: у горах, з пастушками був він. Спав. Аж раптом вчув, що світ завалюється. Небо все вогнем-пожежою взялось: горить, як стіг соломи. Щойно рота розтулив, щоб кричати, аж воно як не загуркотить. І в тій хвилі з неба так і впав просто на нього чернець. Спасибі, що не товстий був, а то б забив був на смерть батька, тобто малу дитину ще тоді. І чернець той був увесь чорний, як вугіль, в огні опалений, звісно, неживий, а мертвий. От, тут і одняло хлопчині, тобто мому батькові, мову. Не говорив і не співав. Так минали місяці, а по них — і рік за роком. Та надійшов час батькові й до першого Святого Причастя ставати.

Ну, що ж з німим робити? Наш пан отець аж об поли бє, бо каже: — „Й висповідати тебе, тобто батька, не можу. Ані катехизму поспитати. Ну, яка з тобою поміч, хлопче?“ — питає.

А тато, німі ще тобто, й відповідають зненацька:

— Господь святий поможе, пан отченьку!

І з того ж, ото, часу заговорив, і заспівав, немов ніколи й не німував.

Вийшли на широку луку, що нею кінчався ліс. По свіжій мураві мов на зеленому небі, скрізь розбіглись білі зорі нарцисів, а на узліссі, де скеля нависала, як дах над глибокою норою-печерою, квіти творили сріблясту, сяючу раму. Неначе хтось розстелив перед печерою зелений килим з білою габою. Середина ж габи була прикрашена віночком. Здавалось, вправлена рука доброго садівника штудерно висадила тут щільно кущик біля кущика, густо й рівно, великий вінок несмертельників-соломянок. Рослинки не тільки — що високо випнулись над срібними зірками нарцисів, але, не зважаючи на ранню пору, викинули вже й пупянки.

З великих уламків насіченого каменя, з грузів старої стіни, на якій ще можна було розпізнати шматки мистецької римзи, між зелених віт, кущів, моху та дикого золотого дощу самою природою збудований грот був перетворений в примітивну капличку. В глибині її камяний вівтар був накритий дбайливо вивязаною тоненькою матою, а поверх застелений чистим, селянським полотном. Образ Святого Франциска з Асизі був тут саме на місці: ця ідилічно-вбога простота найбільш годилася до його убогости. На вівтарі лежав якийсь стовбатий предмет, також дбайливо прикритий хустиною.

Чисте гірське джерело вибивалося з-під самого вівтаря й веселий, говіркий струмочок вступав у маленьке, наскрізь прозоре озерце, що розливалося тут же, за капличкою. Дверцят капличка не мала. Лише грубо звязані ликом білокорі березові віти відділяли ґратами вівтар. Пустельник побожно схилився на коліно й звів на образ Святого очі.

— Благослови, Отче! — промовив немов до живого. Почекав з хвилину, ніби слухаючи формулу благословіння з уст Патріярха, й тоді підвівся. Обережно підніс полотно, що затулювало таємні речі на вівтарі. Духовні побачили стару, напів-зі-

тлілу інфулу і такий же старий, шашелем поточений пасторал.

— Копаючи на себе могилу, — завжди великим постом річрічно собі її оправляю та лагоджу, щоб на всяк час була в порядку, — знайшов я ці річі в землі. Давно вже, — оповідав пустельник, — вельми давно. Ще ж за молодих літ виставив був я отсей вівтар Святому, й на нього поклав я отсі річі. Чиї вони, хто ж те скаже?! Міркую так: може ігумена того кляштору. Може епіскопа якогось, що знайшов вічний відпочинок на чернечому цвинтарі. Але — най лежать в порядку, бо ж в день Воскресення мертвих, візьме їх той, кому вони належаться, щоб перед Страшним Судією стати слушно, як пастир з ознаками свого стану. Для того невідомого й зберігаю я ті річі. Для нього що він тут — господар був і є, а я — лише в гостині в нього... А ось далі, маю я ще й друге мешкання. Часами ночую тут більше в літку.

Прихожі заглянули в іншу печеру, що була поряд з капличкою. Купа листя, вкрита кількома смужками, в стіні — дерев'яний хрест без фігури, під хрестом — пожовклий людський череп. Перед печерою — купа свіжої, приправленої на кошики лози, від якої йшов своєрідний, солодкавий аромат. На жердках, під камяною брилою висіли пучечки сушених трав, корінців, поморщених на галузках сухих ягідок.

— Не замикаю ніколи ні каплички, ні хижки, — говорив господар, — а особливо взимку. Люди сюди, що — правда і в день серед літа майже ніколи не заходять, але за те звірі лісові, німа Божа твар, — ті від холоду та голоду до мене частенько навідуються. Сарни, зайці, а особливо — вивірочки чекурушки. Тваринки підкрепляться, напються в струмочку, — „Божа Вода“ він прозивається й від багатьох немочей помагає, — й заглянуть до каплички, Святому Францискові хвалу й дяку віддаючи. Не дурно ж бо всіх їх своїми „братами“ він звав! Знає про це вся німа тварь. Знає!..

„Божа Вода“, накрита легеньким дерев'яним містком, срібною стрічкою витікала з озерця з лагідною пісенькою, яку й заносила в зелений присмерк лісу, що немов прикривав своєю шапкою нову чисту галявинку, котра нагадувала собою цвинтар. Рядками, в геометрично-справних лініях були вишиковані мініятурні могилки, яких стояло одна біля одної понад сто.

— Бачите? — спитав пустельник.

— Мов кладовище, — не втримався молодий священик. — Але ж такого ще ніколи в життю я не бачив.

Напевне, — притакнув господар. — Це ж бо — „цвинтар непохованих“. Кажуть бо люди, що тіл чернечих, яких засягла кара вогненна, не знайшли. То ж гірко мені було знати, що їх навіть непоховано по християнському обиходу. Я й поробив усім їм маленькі могилки, квітки на них кладу, свяченою водою кроплю й молюся за тих, „імена їх же Ти, Господи, віси“. Най відпочивають до Суду в спокою, а там Господь їх — „Непохованих“ розсудить. А що було їх 109, відкрито мені у видині...

Пустельник перехрестився широким хрестом і попровадив гостей до нарцисового килима.

— Туг відпочиває якась свята людина. Гляньте уважно: я до ц'єї могили ніколи не діткнувся своєю грішною рукою, а от же що-рік на могилці віночок безсмертників зеленіє й рожево цвите. І цілу зиму ті квіти так і стоять. Хто їх насаджує? — Господь відає. Але ж там, під ними безперечно — праведний, тіло блаженного.

Став на вколішки, молитовно зіпяв руки до неба.

Канонік в-голос відмовив молитву за ту душу й за всіх 109 „Непохованих".

Коли підвелись з землі, очі пустельника блищали від сліз.

— Ог, тут знайшов я той череп, що там у келії моїй бачили ви. Весняні дощі розбурхали потік. „Божа Вода" розмила ґрунт, лише могила праведника була не доткнута, нічим їй повінь не пошкодила. Але при могилі блаженного обявився кістяк і череп та дивно: лежали в купі, ніби від одної людини останки земні, а тим часом череп великий, як у дорослого, а кістяк—манісенький, як у семи-восьми-літної дитини. Хтів я був зібрати кісточки, поховати в землю свячену, — так під руками в мене розсипались в порох. Але череп міцний. То й залишив я собі його „за друга".

Замовк. Звісив голову й замислився, не помічаючи, як весняний вітрець грається з його бородою, відгортає її мов сторінку з книги. Раптом легенько діткнувся своїм гострим пальцем руки молодого священика.

— Коли прийде час змилування для тих нещасливих, що загинули тоді від вогню в кляшторі? — питалися ви, пан-отче...

Одного разу молився тут я в ночі. І дивне вчулося мені. Над могилою праведника хтось хлипав і голос нерозбірний щось белькотав, ніби по дитячому. Довго слухав я, але мало зрозумів. Та все ж таки збагнув зовсім ясно, що тоді прийде змилування Боже на тих ченців зарозумілих, коли в цій церкві, що на Кальбергу, коли в ній буде за їхні душі відправлена остання Служба Божа.

Та ж багато, дуже багато їх ще треба, служб тих, бо ж правлять там лише раз на рік, та й то ж — не за їхні душі — захитав головою пустельник. — Багато! Багато треба!

— А скільки ж саме їх треба, брате? — поспитав уже старший канонік.

І тихо злетіло з пустельникових уст велике число:

— Тисячу триста тринадцять*!..

---

* Гіпотетичний рік винайдення пороху Константином Анклітценом — Бертольдом Шварцом.

Є. Ю. Пеленський.

Християнські елементи в повоєнній наддніпрянській поезії.

Возрадуйся Маріє:
Шукаємо Ісуса.
Скажи, як нам простіше
Пройти до Емауса?

Звела Марія руки,
Безкровні, як лілеї:
Не до Юдеї шлях вам,
Вертайте й з Галілеї.

Ідіте на Вкраїну,
Заходьте в кожну хату —
Ачей вам там покажуть
Хоч тінь Його розпяту.

Павло Тичина: „Скорбна Мати".

В нинішні часи магія гасел і кличів буває непереможна: ніхто їх не провіряє, віриться їм „на слово". Найліпшим, але і найгіршим.

Таким робом завдяки кільком жидівським і пролєтарським поетам, що пишуть так, як велить Москва, ціла повоєнна наддніпрянська поезія названа комуністичною, антинаціональною, антирелігійною і т. д. і т. д. Є це одне з характеристичних для нашої доби упрощень світосприймання та процесу думання.

До вироблення такого згенералізованого поняття про наддніпрянську поезію причинився безперечно той факт, що вся наддніпрянська поезія приходила тут через консульство СССР, „Нові Шляхи", „Вікна" та через руки осіб з ними звязаних. Від них залежав відповідний „підбір" поезії.

В цілій низці статтей про наддніпрянську поезію я старався виказати, що поруч комуністичних поетів був до недавна — великий гурт поетів-націоналістів. Тепер хочу звернути увагу на деякі сліди релігійности в наддніпрянській поезії по світовій війні. Лише: „сліди", бо кожне друковане слово мусить там перейти важку цензуру. Але зі слідів, з дрібних познак, хто хоче й хто вміє, зможе відтворити цілий багатий і многогранний образ.

Нарочно обмежуюся до трьох лише нарисів, чи то пак моментів. — Нарочно теж подаю більше цитатів з уваги на те, що наддніпрянська поезія мало відома й мало доступна.

Символізм.

В вогні громадянської війни вицвів новий поетичний напрямок, що в основу свою поклав релігію й релігійні образи: символізм. Хоч повстав він ще за років української влади, все ж і в перших роках більшовицького режіму в нічому не змінився.

Символістична фільософія шукання чогось надреального („de realibus ad realiora") не могла не спинитися на релігії.

Спроба ідеалістично розвязати деякі питання в символістичному дусі через зустріч з суворим часом війни вела навіть іноді ще далі: до **містицизму**, як у Тичини чи Загула. Правда, в Тичини доходить вона теж до **пантеїзму**. На всякий раз, найбільш характеристичні, найбільш питомі символи в поезії цього літературного напрямку це символи релігійні. Християнські елементи виступають теж у способі трактування теми.

Релігійні поезії Тичини: „Скорбна Мати", „Месія", „Мадоно Моя" й ін. відомі. Вже в них зрослося в одне: релігійний образ і патріотичне почування:

„Проходила по полю...
— І цій країні вмерти? —
Де Він родився вдруге, —
Яку любив до смерти?"
(П. Тичина)

До найповнішого виразу доходить оця спільнота релігійних і патріотичних образів та почувань у „Золотому Гомоні" Тичини:

„ ... З хрестом,
Опромінений,
Ласкою Божою в серце зранений
Виходить Андрій Первозванний,
Ступає на гори
: Благословенні будьте, гори, і ти, ріко мутна́я!

І засміялись гори,
Зазеленіли...
І ріка мутна́я сповнилася сонця і блакиті —
Торкнула струни...
Уночі,
Як Чумацький Шлях сріблисту куряву простеле,
Вийди на Дніпро!
...Над Сивоусим небесними ланами Бог проходить,
Бог засіває.
Падають
Зерна
Кришталевої музики.
З глибин Вічности падають зерна
В душу.
І там, у храмі душі,
Над яким у недосяжній високости вються голуби — молитви,
Там,
У повнозгучнім храмі акордами розцвітають,
Надхненними, як очі предків!
Він був мов жрець спянілий від молитви —
Наш Київ, —
Який моливсь за всю Вкраїну —
Прекрасний Київ".

Незвичайно гарні мистецькі ефекти дає народнє трактування релігійної теми, таке як „Скорбна Мати" Тичини, або Якова Савченка „Діва" чи „Христос отаву косив", прегарний релігійний малюнок болю-терпіння батька, що його „Згинув син у боях революцій — І ніхто і чутки не приніс". Старенький немічний батько йде шукати сина, хоч це йому не під силу:

„Упав мужик на торішніх покосах:
Аж сто зірок цвіте!
Глянув: — Христос отаву косить
І в копиці кладе.

„Глянув прострелено: Хто се?
Чи ти мій синочку, чи Ти Христосе, —
Обірваний босий?
Хто се?

„Ой, зацвіли в степах слова зоряно,
Ой, заплакав смуток нив.
— Давно вже людське поле зорано,
А ти й отави не косив.

„Підвівся мужик. Не ніч. Журба синя,
Став тонути в Христових очах.
— Я прийшов косить тобі за сина,
Твій син — на моїх жнивах"...

В інших символістів, де нема такого народнього, чи національного підходу до теми, релігійні мотиви переходять у містицизм (збірка „Марія й Мара" Дмитра Загула), або в гнітучий грозою й болем трагізм:

„На горі в туманах
Хрест.
Простяг рамена
Од краю світа до краю,
Од сходу на захід.
У світ упала тінь хреста
З півночі на південь.
На хресті людина.

На степи,
на води
звисає
слава"

Т. Осьмачка: „Хто".

Подібно в футуриста Г. Шкурупія:

„По світу несамовито тютюкає
жах...
І навіть невіри з страху
на шию почепили хреста"

В цьому ж таки його вірші ці образи переходять, як і в деяких символістів, у пантеїзм.

„А вагони під откосами
колесали
фанатично моляться старому Богу...
І семафори руки простягнули
до неба
з одчаю...

Гео Шкурупій: „Семафори".

У багатаох символістів релігійні образи служать лише як мистецький засіб. Але й у них відчувається оте всеобхоплююче тепло й щире відношення поета до релігійного образу як поетичного матеріялу. Як приклад можна подати вірш Олекси Слісаренка, де примінено, так сказати б, цілу систему релігійних образів — порівнань пасіки з манастирем:

„Дадан. Дуплянка. На березі білій
Іконка праведних Зосими і Саватія.
Над вуликами-кельями день цілий
Кружляє працьовита братія.
Несуть у келії ченці крилаті
Мед золотий і віск на жовті свічі...
Привіт мій вам, працьовники завзяті,
Уклін мій вам, невтомні будівничі!
Невпинно цілий день працює братія,
А вечером стихають в кельях шуми руху.
Іконка праведних Зосими і Саватія
Вартує манастир від злого Духу.

О. Слісаренко: „На пасіці“.

До гурта символістів приєднуються теж деякі прозаїки своєю манєрою використовувати релігійні образи, символи й молитви, щоб назвати лише М. Івченка з його повістю „Сковорода“.

Поети — „комуністи“.

Символісти стояли ще — так сказати б — одною ногою в українській державі, отже ніби звикли до свобіднішого опрацьовання релігійних мотивів, то ж міг би хтось сказати, що ледви, чи вони репрезентують сучасну наддніпрянську поезію. Та крім них є ще й гурт поетів, що були навіть у свій час комуністами, в яких можна найти деякі релігійні мотиви й ідеї.

На чолі їх стоїть Микола Хвильовий, що з легкістю Моріяка вміє переступити межу „добра й зла“, показати гріх і святість. В творах цього замітного націоналіста, що вмів цінувати традицію, передовсім Церква знайшла своє ясно окреслене місце, місце важне із найважніших.

В автобіографічній новелі „Редактор Карк“ звязує Хвильовий Церкву з нацією так само міцно, як це робить Тичина:

„Церква завжди збирала націю — Кирило-Методіївські братчики, лаври-фортеці. Та от прийшла революція, і закуріло, і не стало церкви, і воскресла церква.
— Христос воскресе із мертвих!“...[1])

Виступає він проти більшовизму рука в руку з Церквою, чи то тоді, коли пригадує про розстріляного більшовиками Леонтовича, що „загинув химерно однієї зеленої ночі, а це було взимку, а його композиції французькі діти співають, а в нас у церкві з ладаном“ [2]), чи то тоді, коли говорить устами бабусі

[1]) М. Хвильовий: Твори Том І. Харків 1927. ст. 50.
[2]) Там же.

попросту: „Божа Мати! Та коли ж Ти одженеш цю нечисту більшовицьку силу“ [1]).

Твори Хвильового, як і кожного великого поета — щоб пригадати лише Шевченка — кожен може читати на свій лад. Але не можна заперечити оцю велику прихильність, якою Хвильовий оточує „старий“ світ релігійних людей, чи то дєдушку й бабушку, „що становиться проти ікони й молиться: — Отче наш, іже єси на небесі“...[2]) в новелі під характеристичним заголовком „Шляхетне гніздо“, чи то побожну Горпину, що „їй снились сни золоті, як ризи Господні: Приходив Христос“ [3]), що навертала грішників, комуністів до Христа, що скрізь говорила „Моліться Ісусу Христу, діточки“ [4]), чи то врешті малюючи побут, навіть „радянський“, що обертався кругом церкви, бо ж навіть робітник, син робітника брав шлюб у церкві [5]). В щирість відношення Хвильового до Церкви не можна сумніватися: він нераз звязує її з минулим України, зокрема з символом визволення України від Москви, з Великою Шведською Могилою. Виказали це достоментно таки більшовицькі критики[6]).

Оте саме тепло й щирість у малюванні давнього побуту, де християнські елементи займали важливе передове місце, видне й у деяких інших поетів. Навіть у такого наприклад Сосюри, що так мило згадує оте минуле:

„Гей, у полі шуміли жита,
    і баби з золотими платками
йшли до церкви... О, дзвоне, ридай!...
    дальші спомини... станція Яма“.

(„Наближається споминів повінь“).

Зокрема веселковими кольорами розмальовує В. Сосюра портрет своєї побожної „ Бабусі“, що її все згадує, а вже найбільше момент прощання:

„Памятаєш той вітер над нами,
коли ти,
як в повстанці я йшов,
годувала мене пиріжками, —
і христила мене,
щоб не згинув в бою...“

Правда, він зняв хреста, що його дістав од бабусі, але в той час діялося щось несамовите:

---

[1]) Там же ст. 148.
[2]) „Твори“ ст. 143.
[3]) „Твори“ ст. 251.
[4]) „Твори“ ст. 257.
[5]) „Твори“ ст. 50.
[6]) Пор. напр. новелю „Шляхетне гніздо“ та статтю А. Хвилі: Куди ведуть дороги Шведських Могил. „Життя й Революція“, Харків 1933 8—9 ч. ст. 67—75 або М. Лукаша: Ідеологія фашизму в художніх творах М. Хвильового. („Літературна Газета“ Харків 30. V. 1934).

„Ніч була від пожеж золота,
повна пострілів і тривоги,
коли зняв я з шиї хреста,
що дала ти мені у дорогу“

(„Бабуся“ 1931).

Інший вираз знайшли релігійні почування в Олекси Влизька. Це вже дитина революції, що не йде шляхами символістів од віри й патріотизму до комунізму, а навпаки, виходить від комунізму, щоб дійти до релігійних почувань і фашизму, що довів його до трагічного розстрілу.

У вірші „Плякат про нового героя“ є в нього такий уступ:

„Згиньте романтики
ви останні.
До скрані —
кольт!...
Благословлїння Ісуса
над вами“ [1]).

Коли зважити, що Влизько типовий романтик, що для нього понад романтизм не було краси, коли пригадати, що в цьому вірші згадує про двох поетів, яких над усе любив і поважав: Тичину й Хвильового, тоді може стане ясно, скільки жару й чуття мусів він вложити в оці два рядки, які чудом перейшли цензуру в р. 1930!

Є й друга сторона медалі: безвірство. Але воно не приходиться легко неодному, крім — очевидно — поетів-жидів.

„Вирвав із серця Бога...,
все що з великої літери,
кинув собі під ноги.
— Руки гадливо витер.

Вирвав із серця з болем,
серце лишив порожнє.
Нащо руками кволими
рану тривожити?!.

Зрікся старих традицій.
В них же застрявши добре.
Потім шукаю позицій,
втративши обрії...“ [2])

Так пише Леонід Гребінка. Не важко відчути в ньому глибину зворушливої трагедії, що її пережив поет.

Парафрази молитов.

Одним із християнських елементів у сучасній наддніпрянській поезії є досить численні парафрази молитов, уступів зі Св. Письма, користування біблійним стилем, тощо. Але це оче-

[1]) Ол. Влизько: „Живу, працюю“ Харків — Київ 1930. („Плякати“).
[2]) „Літературний Ярмарок“ Харків 1929 кн. III ст. 34.

видно вже лише чисто мистецький засіб, що здебільша не йде в парі з християнською релігійністю, а навпаки, проти неї якраз звертається. Це треба сильно підкреслити.

Так в раннього Хвильового, коли він ще беззастережно визнавав комуністичну доктрину, є парафраза Отченашу, яким він молиться до „електричної системи віку".[1])

Подібну парафразу дає теж Евген Плужник, що молиться до свого часу і темного та босого народу [2]).

Іншим разом користується він у своїх поезіях засобами біблійного стилю:

„Убієнним синам твоїм
І всім тим,
Що будуть забиті,
Щоб повстали в безсмертнім миті,
Всім
Їм
— Осанна! [3])

Християнський елемент у тих парафразах використаний на те, щоб виявити своє новітнє поганство, а не християнство, як це було у символістів; про ті парафрази згадую лише як про такі, що до моєї теми також належать.

Цих кілька прикладів очевидно ніяк не вичерпує теми, яка жде ще на свойого дослідника. Одначе може вже й ці приклади причиняться до обережніших осудів про повоєнну наддніпрянську поезію, — та вкажуть, що в ній слід переводити деякі розріжнення та сеґреґацію.

P. S. Наведені в статті приклади доказують, що більшовики не в силі убити в душах всіх поетів християнство, та що його вияви проходили, особливо в давніших літах, навіть цензуру. Подібно, як і безбожницька більшовицька акція, хоч як посилена і безоглядна, не дає великих успіхів. Як повідомляли часописи, недавно робітники в Ленінграді улаштували велику маніфестацію в обороні релігії. Природний вроджений релігійний гін людської душі годі знищити. *Ред.*

Н. Кочубей.

Дещо з минулого*).

(Зі споминів про московську окупацію Галичини).

(Зміст цієї частини: Московське поняття „визволення" інших країв. Наслідки такого поняття для Росії і для українців. Погляди москалів на галицьких українців. Три Бобринські й архиєпископ Евлогій. Непорозуміння щодо арешту Митрополита Андрея. Сам арешт. Лист Митрополита до кн. Николая Николаєвича).

Чи не дивно, що така велика держава, як Росія, яка мала численні можливості, віками усталений апарат і історичний досвід, та крім того бажала щиро „визволення исконно руських

[1]) М. Хвильовий: „В електричний вік". Поема. Харків 1921.
[2]) Є. Плужник: Дні. Харків 1926, ст. 51-52.
[3]) Там же.
*) Це виїмки з моїх „Споминів", кілька образів того, що бачив.

земель з-під ярма Австро-Угорщини“, не справилася майже з першим своїм окупаційним завданням? Як могло статись, що окупаційний період, який в інтересах самої Росії повинен був бути передовсім періодом, що зближує сторони — „визволяючого“ з „визволеним“ — лише посіяв розклад і хаос, зазначився невдалістю і короткозорістю окупаційної влади, та відштовхнув від Росії майже всі шари населення, крім окремих одиниць, що завжди для себе використовують обмежене розуміння річей і випливаючу з нього акцію?

Ясну відповідь дає історичне минуле російської держави. Через всю її історію, вже з часів, коли московські великі князі читко зазначили свій програм — „бути всюди ладу, який у себе на Москві Господарі Великі Князі тримають“, червоною ниттю пробігає стрічка специфічного розуміння „визволення“, яке в суті річей завжди ставало претекстом територіяльного її поширення. Визволення це завжди розуміли як процес механічної інкорпорації та створення по всіх усюдах умов суспільного життя, що відповідають державі і державним вимогам. Крім того ця ціль ставила самовартною і самовистарчальною. Виїмком були лише ті випадки, коли територія тих, що їх визволяли, не межувала з державною територією. Так було наприклад з визволенням Балкану. Але і тут питання радше відкладалося на дальше, ніж було проявом іншого розуміння річей.

Такому специфічному розумінню на горі відповідало не менш специфічне розуміння на долі. Визволення тут розуміли або як мляву і безплідну федеративну акцію, або як брутальний бунт, ціллю якого було нищити владу. І на горі і на долі не було здібнощів реально організувати матеріяльні сили, підносити загальний рівень і розвивати загальний добробут.

Словом, розуміння на горі і на долі доповнювали себе й сходилися в чисто механічному розумінню визволення. Розуміння ж визволення як органічного творчого процесу, згідного з притчою „про блудного сина“, як назовні (з гори) так і внутрі (на долі), однаково чуже цим специфічним уявленням. Тому не дивно, що період заняття Галичини російським військом виглядав мізерно та дав негативні наслідки для сторін. Останнє, і це не парадокс, прикро відбилося не тільки на Росії, не тільки на самій Галичині, але і на нас наддніпрянських українцях.

Вибух світової війни для Росії був моментом переломовим. Після революції 1905. року вперше пробудилися деякі солідарні настрої поміж ріжними шарами населення. В такий момент держава може змінити свою рутину. Тому й інакше відношення російської держави до визволення Галичини (з огляду на деякі зовсім щирі ідеалістичні настрої це було можливе) могло в цей момент змінити не тільки хід подій світової війни і самої будучої структури Росії, а то тому, що дало б самій Росії зовсім іншу відпорність, вона пройшла б була не революційним, а нормальним шляхом від механічної рутини до органічних принципів. Галичина в такому разі могла б стати першим в цьому напрямку

початком. Зміна ж специфічного погляду на визволення на горі не могла б не відбитись такою ж зміною і на долі. Розуміється, ця зміна в межах Росії була б в часі війни тільки психольогічною, але якраз вона і могла відкрити шляхи вирішення національних питань не з ласки одних і не з бунту других, а просто з причин органічної необхідности. Не треба забувати, що вибух війни був моментом підйому і виявлення братерського почуття в країні, в якій в суті річей всі були блудними синами, хоч і звязаними спільним і могутнім державним апаратом. І це якраз відкривало великі горизонти. Але проти того, що сталося, ми безсилі. Прикро тільки те, що на долі залишилося специфічне відношення до визволення, і це якраз принесло нам українцям несчислимі нещастя. З вибухом революції це специфічне розуміння визволення раптом обернулося в карикатуру метод визволення російської держави і це і відібрало всяку можливість визволитися й осамостійнитися. Українська визвольна боротьба робила зо своїм українським суспільством якраз те саме, що зробила Росія в Галичині, але в розмірах, побільшених до квадрату, бо в революційних формах. Вона ішла не від існуючої й усталеної держави, а з долу (останнє в певні моменти може бути зовсім нормальним), але від ріжних принципів, ріжних метод здійснення і головне ототожнювала українське майбутнє з тою, або іншою державною формою, що випливала з персональних смаків і амбіцій самопоїдання і самодурства. Хоч на кожному прапорі і стояло „За Вільну і Незалежну Україну“, але читати треба було (і Боже борони було читати в іншій спосіб та розуміти це дослівно) кожного дня по іншому: — сьогодні „За Раду“, завтра „За У. Н. Р.“, післязавтра „За Гетьманство“, а там далі „За конгрес“, „Директорію“ і т. і. І коли методи „визволення“ Галичини російською державою прикро відбилися на ній самій, то куди більше методи української „визвольної боротьби“ мусіли прикро і руйнуче відбитись на нашому народі, наших державних змаганнях і нашому майбутньому аж по сьогоднішні його недержавні форми.

Чи можна дивуватись, що в таких умовинах гекатомби жертв, самопосвяти, геройства і дійсного самовідречення одиниць марно загинули, втонувши в морі самопоїдання, короткозорости і, скажемо отверто, просто глупоти?

Чи можна дивуватися, що українська „визвольна боротьба“ на сьогодні знайшла собі останній відпочинок по музеях і архівах?

В малюнках, які покажу в моїх „Дещо з минулого“, побачить читач теж відбитку нас самих, наших помилок, наших гріхів, і, що таїти, часом наших злочинів проти нас самих, проти визволення Українського народу і його майбутньої незалежної індивідуальности. „Дещо з минулого“ це матеріяли для розваги, самосвідомости і досвіду, які рівно дають, як чуже, так і своє минуле. І коли читач проведе паралєлю поміж тим, що діялося в Галичині, і тим, чого ми були свідками на Великій Україні, то може і знайде правдиву оцінку одного і другого.

„Визволення исконно руських земель" для державного російського апарату не було ніяким продуманим процесом. Внаслідок цього без уваги на добру волю багатьох одиниць все стало випадковим — люди, їх ініціятива, відношення до річей і явищ — словом, сталося те, що завжди сприяє лише хаосові, а в даному разі послужило перемозі державної російської рутини над окремими ідеалістичними намірами. Українців почали вважати за бунтарів, а все українське суспільство за неначе б то соціяльне партійне угруповання, що жиє з „ласки німців", хитре, вередливе і з сути своєї шкідливе. Русофілів та москвофілів вважали за таких, що чекають лише механічного злиття з російською системою, а їх лідерів Дудикевича і Глушкевича за знавців „руського духу Галичини" і „української перфідії". Греко-католицьку Церкву за створену немов на зло московському державному православію, яку слід зліквідувати, що правда поміркованими засобами. Польське суспільство за упривілейоване з огляду на обіцянку створити після війни польську державу. Словом, запанував такий стан, в якому не можна було проголосити одинокого, чого треба було в „визволеній" країні — „несть скиф, ані еллін, ані іудей". З того ж повстало адміністративне свавілля, протекціонізм та нарешті стали розглядати ввесь край з погляду лише заду російської армії, який слід загально знівелювати. Велике щастя для Галичини, що в ті часи ще не були відомі революційні методи російської нівеляції загалом і наші українські зокрема.

В своїх „Дещо з минулого" я накреслю кілька малюнків. Вони здебільша закулісного та побутового характеру і в кількох образах дадуть читачеві поняття про те, як і чому діялося. Перший малюнок з огляду на ювілей Митрополита Андрея присвячую відношенню окупаційної російської влади до релігійних питань.

Першим кроком в цьому напрямку було заарештування Митрополита та вислання його в центральну Росію. Дальшими ж кроками була частинна висилка греко-католицького духовенства і частинні домагання „возсоединить" його до православія.

Заарештування Митрополита Андрея було несподіванкою для призначеного генерал-губернатора Галичини графа Юрія Олександровича Бобринського, зроблено те без його відома та в часі, коли він ще не прибув до Львова. Призначений генерал-губернатор Галичини був дуже гарною людиною, в повному розумінню слова джентельменом і таким, що не скриває своїх поглядів. Як би не негативна його риса — відсутність рішучости, збільшена ще переконанням, що в часі війни не можна ставити питань рубом і обстоювати свої погляди аж до демісії, ліпшої людини мабуть не можна було б знайти. Але треба було, щоб і поза ним стояв такий же джентельменський, як і він, провід. В обставинах же, в яких він опинився, ролею його стало лише огладжувати острі угли та „підтримувати спокій на задах російського війська". Тому й ініціятива його стала дуже обмеженою, так саме як

і його впливи на хід подій. Це відємно відбилося на всьому, що діялося в краю.

В Рівнім, де почав формуватись „Штаб Генерал-Губернатора Галиції", обмірковували справу відношення окупаційної влади до Греко-католицької Церкви, духовенства та до вищого її Достойника Митрополита Андрея. Вирішено строго придержуватись окупаційних законів, себто вимагати лише льояльного відношення до окупаційної влади. Намічено рід умови, що запевнювала з боку уряду задоволення релігійних потреб краю, а з боку духовенства підтримку льояльного відношення, розуміється без вимоги зректися вірности австро-угорському цісареві. Словом, намічено якісь умови співжиття, що запевнювали права Церкви і забезпечували зади російської армії.

Заарештування Митрополита з наказу команданта VIII. російської армії ґенерала Брусілова розбило ці пляни та поставило генерал-губернатора, що ще не доїхав до Львова, перед довершеним фактом. Згідно зі згаданою вище рисою свого характеру гр. Бобринський не бачив можливости настоювати, щоб відкликали рішення ґенерала Брусілова, але повідомив головнокомандующого, що слід з почестю відноситись до Митрополита на засланню. Але центр Росії був задалеко і заходи Бобринського не мали успіху. Наскільки пригадую, в Курску заборонено Митрополитові входити в Православний Собор і ввесь час був він під доглядом поліції. Не знаю, наскільки це вірне, але, якщо не помиляюся, оповідав мені про це сповідник Митрополита о. Боцян.

Про одну ж „реакцію" Бобринського все ж таки мушу згадати. Якраз в цей час тимчасовим, до приїзду Бобринського, ґубернатором Львова назначив Брусілов полковника Шереметєва, якого ми всі добре знали і який на таке становище зовсім не надавався. Від нього й одержав Бобринський телєграму — „Назначений губернатором Львова". Бобринський зараз же відповів „Здоровлю і старатисьму якнайскорше приїхати до Львова". Це значило „памятай, що ти каліф на час".

Але не тільки в доконаному факті було зло. Заарештування Митрополита і висилка його до Росії відкривали шлях тієї течії російської національної думки, яку репрезентували член Думи Володимир Бобринський та також член Думи Архієпископ Холмський Евголій — обидва члени російської національної партії. Перший з них, Володимир Бобринський, в ґрунті річей був людиною не злою і не зі злою волею, але людиною обмеженою і, як кажуть, в вузьких націоналістичних „шорах", по за якими не було у нього ніякого кругозору. Націоналістична програма — ось були для нього альфа й омеґа діяльности і розуміння. Річи поза нею видавались йому незрозумілими і непотрібними. Його особа дає незвичайно яскравий приклад того, як людина, без злої волі і чесна, може принести обмеженістю свого кругозору нещастя і стати недобрим духом для тієї самої справи, якій вона має намір служити. Діяльність його однопартійника Архієпископа

Евлогія так само принесла лише шкоду зближенню поміж греко-католиками і православними. Але про це далі.

Про самий арешт Митрополита розповідав мені племінник генерал-губернатора Олександер Бобринський[1]), який пішов на війну добровільно і був шофером авта, на якім два старшини поїхали виконати арешт. Розповідав він мені це з обуренням (тоді ми ще не знали, на що здібні люди) про самий арешт. Він прибув в часі, коли правилася Служба Божа. Старшини, не чекаючи на її закінчення, повідомили Митрополита про ціль свого приїзду. Служба Божа була перервана і коли Митрополит вийшов, то вийшло його проводити духовенство в ризах. Вразила Бобринського велична спокійна постать Митрополита. „Але багато людей плакало" — так розповідав він мені.

Яка ж була причина цього арешту. Провиною, на думку російської влади, було, що в час, коли російське військо входило в Галичину, Митрополит звернувся до своїх вірних з Посланням, в якому пригадував, що обовязок всіх залишитись вірними свому цісарю. Розуміється, це був тільки претекст. В цьому Посланню не було нічого такого, під чим не міг би підписатись вищий православний достойник в часі, коли б австро-угорське військо вступало на російську територію. Глибшою ж причиною була повна нездібність генерала Брусілова розібратись взагалі в найелєментарніших речах. Крім того його безпринципність. Останню він яскраво виявив в часі революції, коли, одягаючи червону стяжку, зірвав зі себе генерал-адютанські царські відзнаки та розтоптав їх, хоч і домагався їх правдами і неправдами та ще недавно за ту ласку на коліна перед царем падав. Зрештою „уніятство", змішане з „українством", в головах багатьох з російських недодумків і досі уявляє собою якусь німецьку авантюру. Врешті вірність свому цісарю, як йшло про іншого, ніж свого, хоч як це не дивно, вважалося, якщо не злочином, то річчю шкідливою. Вірність у своїх, зрада у других — ось дивна формула, яка в ті часи багатьох задоволяла, але дуже болюче відбилася на самому російському війську — дизертирством. „Не бажай другим того, чого собі не бажаєш" це багатьом було незрозуміле. Але за таку незрозумілість приходиться гірко платити.

На ввесь нонсенс обвинувачування вказав надзвичайно яскраво і болючо сам Митрополит в своїм листі до великого князя, верховного команданта Николи Николаєвича. Лист був написаний з приводу переслідувань та висилок в глиб Росії греко-католицького духовенства. Копію того листа передав мені генерал-губернатор. Її затратив я щойно в часі революції. В листі, писаному французькою мовою, (зміст якого дуже добре зберігся в моїй памяті), Митрополит Андрей боронив греко-католицького

[1]) Генерал-губернатором Галичини був гр. Юрій (Георгій) Бобринський. Націоналіст Володимир Бобринський це дальший його родич. Олександер Бобринський племінник ген., губ. — саперний прапорщик, людина без всякої політичної ролі.

духовенства. Він писав, що коли великий князь вважає потрібним карати без всякої вини греко-католицьке духовенство, то хай вже покарає повною мірою його — Митрополита Андрея — бо він і на засланню вважає себе відповідальним за духовенство, яке не може бути винне в тому, в чому був би не винен він сам. „Але в чому можете Ви мене обвинувачувати?“ — писав Митрополит на закінчення (як що память не милить, то це майже дослідно). — „Лише в тому, що я звернувся до своєї пастви та вимагав від неї бути вірною свому цісарю? У нас вимагати бути вірним свому цісарю ніколи не вважалося злочином... Не знаю, як це у Вас“...

Гострий тон не міг би бути більше болючим, як це спокійно поставлене питання. Але воно було вповні слушне.

(Далі буде).

14. XII. 1935.

Дмитро Козій.

Природа як момент релігійного переживання.

Оці міркування, зеліяні на лісових стежках, передаю тим, що заслухались у зелений шум лісовий, та запечатали в своїй душі гомін і тишу верховин.

1. Духова криза Льоренца Гольма.

Повоєнна повість Йогана Боєра (Bojer) „Нова Святиня“ відтворює духову кризу сучасної людини, що в своїй найглибшій основі є кризою релігійною. Герой повісти Льоренц Гольм проходить етапи молодечого бунту проти релігії, але згодом доходить до втихомирення та позитивної розвязки релігійного питання. І замітна річ: чинником, що відіграв дуже поважну ролю в духовому переродженні Льоренца, було його переживання природи. На мандрівці по рідних горах, очарований красою природи, переживає він глибоке потрясення, що рішає про повну переміну в його духовій поставі. Гомін дзвонів, що дійшов до його уха з сільської церковці, зміг надати тому переживанню особливу глибину.

Тієї зворотної точки в своєму житті торкається Льоренц, уже як кандидат на священика, в своїй розмові з епископом.

„— Скажи мені тепер, мій молодий друже (запитав епископ), —бо ж ми мусимо зясувати річ від початку: як то сталось, що ви — так сказати — попали в ту релігійну атмосферу?

— Причиною був... к р а є в и д!

Епископ не здригнувся з зачудування в своєму фотелі. Тільки його повіки заморгали трохи швидше, коли поглянув на гостя:

— Кра-є-вид?!

— Так... був такий великий і багатий. Дитиною виростав я в дворі, що лежав високо й вільно на верховині. Під нами був цілий світ, що на нього ми всі дивились. Найбагатша з книжок, які я колинебудь читав! Оповідала мені про життя й смерть. Була водночас казкою й дійсністю. Краєвид став для мене могутньою силою, що з неї з того часу я раз-у-раз черпав. Він все ще лежить на дні моєї свідомости і звенить мені як органи, що їх голос лине до небес. Став для мене тоном Вічности".

Таким чином краєвид стає для Льоренца невідмінним складником його релігійного переживання і релігійної свідомости взагалі.

2. Переміни в світовідчуванні сучасної людини.

Душевний неспокій Льоренца, його турботливі шукання в сфері духа, його релігійне захоплення краєвидом — це перш за все реакція проти сучасної машинової цивілізації, проти влади сталі й заліза. Виросши на грунті тієї цивілізації, пройнятий її ідеями, він зумів все таки зберегти на дні душі іскру правдивости, іскру почуття відповідальности перед Вічністю. Звідтіль в нього така сильна потреба знайти якийсь сенс життя.

Але сама постановка релігійної проблєми в повісті, а саме підкреслення ролі природи, краєвиду в духовому житті сучасної людини — дуже симптоматичне. Видима річ, у сучасної людини зайшла поважна зміна в порівнанні з типом релігійної людини давніх віків. Століття фільософічної й наукової праці навчили людину сприймати світ по-своєму. Вихідний пункт духової постави сучасної людини: не відвернення від світу, — а навпаки — його найглибше пережиття. Це основна тонація духового життя людини сучасного культурного типу. Не диво, що в даному конкретному випадку переживання природи, інтенсивне відчуття краси краєвиду не тільки не віддалює від релігії, а — навпаки — є тим моментом, що якраз розбуджує релігійне почуття, привертає до релігії.

Переміна в оцінці природи — це продукт духового життя нових часів. Довгі століття фільософія „здобувала" природу для нашого духового світу, привертала їй ціну, але при тому раз-у-раз обмежувала ролю релігії, підривала її повноту влади як абсолютної владарки життя. В своїх остаточних консеквенціях ті тенденції довели до розриву з релігією, до заперечення релігії як такої власне в імя природи та її законів, в імя постулятів „дійсности".

І разом з тим дивний парадокс! На пункті заперечення зроджується знову почуття релігійности. Треба признати, що є в тому своєрідня діялєктика: нехтована колись природа стала надто сильною складовою частиною нашого духового життя, вона всебічно зачіпає наші духові інтереси. З Галілеєм дивимось на неї як на предмет наукових дослідів, з Беконом Верулямським як на арену невсипущої праці, що дає людині перемогу над

темними силами життя, з Дарвіном як на арену завзятої боротьби за життя, а як учасники новітніх суспільних і національних рухів, втягнені майже цілковито в сферу конкретної дійсности, не можемо не рахуватися з вимогами природного існування.

Особливо сильно заважив на нашому відношенні до природи Жан-Жак Руссо саме тому, що зблизив нас до неї чуттєво. Тоді, як інші метушилися, шукали серед природи, досліджували її, він розкривав її чари, відкрив нам велич гір, загострив наш зір і слух на барви й тони світу. Руссівський культ природи довів до її ідеалізації, що довго-довго гомоніла в літературі.

Своєрідною властістю тієї ідеалізації було протиставлення природи як такої — людському життю. Природа сама по собі добра, чиста, а все лихо йде від людей, від людського суспільства — це основна думка, що пробивається в тому культі природи. Серед природи шукають утихомирення від життєвих турбот, ліку на злобу й завись, очищення від бруду життя. В такому світовідчуванні природа виразно контрастує з людським життям. Вислів таким почуттям знаходимо й у нашій поезії, нпр. у Щоголева: для нього природа — це „з книжок книжка". На горах, тихому березі, в гаю, в зеленій діброві йому вчувається „щось друге, інші речі, інша мова". Роса на травках і квітках, шелестіння й гомін гілки, щебетання пташок, гудіння бджіл

„другим чимсь на вас подишуть
І в душі добра і правди
Свій святий закон напишуть".

На цьому становищі природа стає для людини джерелом очищення, бо вона приховує в собі якусь первісну чистоту і святість.

Сьогоднішня поезія вдаряє часто в подібні тони. Але вона схильна вже не так протиставити природу людині, як радніше зрівнювати все живе з людиною, добачувати однаковий ритм і в відвічних зорях, і в дрібній мушці, і в житті людини. В такому сенсі говорить Богдан І. Антонич про себе: „Антонич така сама частина природи, як трава, вільхи, зазулі, лисиці тощо, частина органічно звязана з загальним біольогічним руслом" („Назустріч", 1935, ч. 15). Такими міркуваннями розяснює він оте несподіване зіставлення в своєму вірші: „Росте Антонич і росте трава". Згідно з тим і критика (І. В. Дубицький у чвертьрічнику „Ми") відмітила в нього „поворот до первісної невинности душі і світу".

В такому дусі пише Джоно (Giono) роман „Пісня світу". В ньому він свідомо позбавляє людину центральної ролі, а приводить до голосу інші явища природи та змальовує гори й скелі, потоки й джерела в їх живучості, в їх магічних жестах, таємничій мові. Ми знаємо, мовляв, досі тільки їх анатомію, вважали їх тільки за арену людського життя, і тому саме не розуміли таємниць, що нас оточують, бо не тямили зовсім „психольогії" землі, рослин, рік і морів. Автор шукає того ж очищення та вти-

хомирення серця серед природи, що колись Руссо, а приписує його магічним еманаціям, що пливуть з усього живого на людину: від гір і лісів, від запаху кори й грибів, від високої трави, від тих усіх істот, що з ними вяже нас сердечне відношення.

3. Питання згідности з релігійною свідомістю.

Виринає питання: чи та в яких межах таке світовідчування може погодитися з релігійною свідомістю, з постулятами релігійного життя?

Не можна заперечити, що в такій поставі супроти природи є подих античного світу з його наскрізь позитивним відношенням до буття, з його поглядом на світ як на гармонійне, розумне, закінчене ціле (космос — світ і краса). Але є й надто мале усвідомлення зла, що коріниться в житті.

Для нашої релігійної свідомости суть і роля релігії міститься в тому, що вона розкриває суперечності буття, усвідомлює зло, веде крізь нетрі на висоти, протиставить природному порядкові речей моральний, духовий порядок. З духа заперечення природного порядку зроджувалося змагання за новий, відмінний зміст життя: звідтіль манастирі, аскетизм, анахоретизм-пустинництво.

А проте сама одна постать Франческа Асизького вистарчає за доказ того, що може бути позитивне відношення до природи, і то відношення наскрізь релігійне. Його гідне всякого подиву любовне відношення до всього живого, до квіток, тварин, до вітру, до сонця вказує на якесь братнє почуття, почуття близькости, споріднення.

Чи може є тут деяка однобічність? Безперечно, у Франческа, подібно як у Льоренца, мусіло бути сильно розвинене естетичне почуття. Це було око, що вбирало в себе всі чари життя, зупинялося на гарному, а відверталося від поганого. Для Льоренца рішальним моментом є краєвид, отже в першій мірі те, що б а ч и т ь очима своїми в його блеску й красі.

Але це не все. Очевидно, не сама зовнішня барвність світу захоплює Франческа. Є основний момент, що відрізняє його світовідчування від античного. Його відношення до всього живого випливає з почуття великої любови, тієї любови, що могла зродитися тільки на релігійному ґрунті. Не само око й ухо рішає тут про духову поставу супроти природи та її явищ. Світло, що опромінює ті явища, виходить у даному випадку з глибин душі. Такий психічний стан прегарно змальовують оці рядки давньої індійської „Ріґведи“:

„Відкривається у х о, розплющується око,
Оживає с в і т л о в моєму серці!
В далеку далеч лине д у х шукати“...

Переживання природи набирає тут чисто внутрішнього характеру, що його має на меті й новітня поезія („Затоплений

дзвін" Гавптмана, „Лісова пісня" Лесі Українки). Краса природи перестає бути вислідною означеної комбінації барв і тонів, а стає красою одуховленою.

Чи то випадок, що у Льоренца прокидається релігійне почуття під впливом гірського краєвиду саме в ту хвилину, коли з долів лунає голос дзвонів? Дзвони зродилися колись із пориву у безмежність, вони означають змисл глибини. Отож акорди дзвонів, що долучуються до краси краєвиду, надають тій красі вищої тонації та глибини, роблять з неї власне одуховлену красу.

Гомін дзвонів, подібно як і шум лісу та ритм і рима в поезії, зливається з внутрішньою музикою нашої душі, задивленої й заслуханої в багацтво й суперечності буття. Здатність музики, досягати до глибин і розкривати суперечності буття, дає людині силу добути крізь крик болю й розпуки іскру радощів і надії.

У людей подібної духової структури, з подібним світовідчуванням, як у Франческа, є сильна снага відчувати величне. Францескова пісня братові сонцю, надхненне оспівування зірок, зворот до вітру — це не обожання їх, а захоплення ними якраз як величними творами.

Здається, таке почуття величі мусіло бути сильне і в тих анахоретів та пустинників, що втікали від „світу" (тобто від світового зла) й поселювалися серед лісів, скель і пустинь, де вони глибше відчували пульс свого серця і де ставали ближче до вічности, що промовляла до них таємним шумом лісу, тишою пустині, німою мовою скель. Вони чули її своїм серцем і молились до неї, скупчені, зосереджені, сильні в собі, бо силу черпали з Вічности. Там вони вчилися розуміти, чи інтуїтивно відчували, що й природа приховує в собі якісь глибині, що якимсь чином бере участь у духовому всебутті; усвідомляли собі духові звязки, що лежать в основі життя; мали містичне відчуття, що в природі просвічує вічне. „Все минуче — це тільки притча" — мовляв Гете. Правда, в тому їх прямуванні дуже виразно виступає момент заперечення світу, але така „утеча від світу" — це повсякчасний прояв релігійної свідомости, коли вона заперечує світ тому, що прямує до його обнови.

В повісті Боєра переживання краєвиду набирає особливого значіння саме через те, що тісно вяжеться з внутрішнім потрясенням. Таке потрясення стає джерелом оновлення, воно дозволяє Льоренцові відчути фалш і пустку дотеперішнього життя, а разом з тим відчути щось велике; воно дає силу здерти блахман, що вкривав досі його духову суть.

4. Дві сторінки буття й свідомости.

Відмінна роля припала в духовому житті Івана Вишенського (у Франковій поемі) саме в критичний момент, коли він пішов жити в печері, щоб осягнути найвищий ступінь аскетич-

ного подвигу. В жахливу ніч, коли на небі й на морі розгулялися дикі стихії, природа відкривається очам старця своєю другою сторінкою, загадковою в своїй грізній величі, в своєму демонізмі. Тому демонізмові, що владно заперечує вартість духових змагань, приписує автор глибоке психічне захитання Вишенського важкі сумніви, що розбивають його внутрішній спокій, здобутий довголітнім трудом та аскезою. Не місце тут обмірковувати питання про те, чи мав поет рацію вкладати в уста аскета аргументи матеріялістичної фільософії XIX ст.; залишаємо на боці й питання, чи та наскільки поведінка Вишенського згідна з його духовістю та випливає з його психіки. В звязку з переживаннями Вишенського обмежимось до ствердження факту загальнішого характеру, а саме, що свідомість влади зла, втіленого в демонічних силах природи, подібно як і свідомість неґативних сил у власному нутрі були завжди поважною проблємою у глибоко релігійних натур.

В історії нашої духовости поважний слід лишив літературний натуралізм, що вкупі з песимістичною фільософією надзвичайно загострив наш зір на темні сторінки природи й життя, та подекуди відібрав нам здібність бачити щось ясне, розуміти красу й добро. Ці тенденції йшли врозріз із культом природи в стилі Русса.

Але коли мова про неґативне світовідчування, то треба признати, що воно є неминучим проявом духового життя та виростає й на релігійному ґрунті, хоча тут набирає іншого забарвлення.

Цілість індивідуальних реакцій на світ і життя буває дуже відмінна в залежності перш за все від чуттєвих чинників, що в кожного з нас мають своєрідну тонацію.

Чуттєвого відношення різних людей до природи й життя не можна мірити одною якоюсь мірою. Воно ускладнюється, як відомо, в звязку з нашими переживаннями. Дивимось на світ очима закохання, розчарування, розпуки. Кольори світу — це кольори нашого ока: усміхненого, ясного, або притьмареного, погаслого. Природа — Протей, що приймає то такий то інший вигляд, разу-раз міниться, показує нам усміх блакиті, чарує шумом весняним, то знов тривожить бурею й громом, засіває зневіру й розпуку образами пошестей, масового вбивства, безмірних злиднів.

Та мінливість вражінь, що одягає природу в щораз відмінні, ясні або темні, шати, невіддільна від нашого психічного життя, що в своїй емпіричній зумовлености протікає бистрим і мінливим потоком.

А проте наше духове життя, навіть у своїй чисто чуттєвій сфері, не вичерпується калейдоскопійністю настроїв. Психольоґічні досліди стверджують у ньому свою закономірність. Психольоґії релігії належиться безумовно велике признання за заслуги, що їх поклала вона в справі дослідів над релігійними типами. В світлі тих дослідів можемо збагнути ціле багацтво релігійного життя, що находить вираз у окремих індивідуальностях; зрозуміти, чому — незалежно від спільности релігійних ідей, що ста-

новлять зміст життя даної релігійної спільноти — різно може оформлюватися індивідуальне чи збірне життя (манастирі), а то в залежності від особистих потягів, вдач, духового складу: чи то будуть вдачі діяльні чи контемплятивні, погідні чи суворі. Означений духовий склад спрямовує психічну реакцію людини в означенім напрямку, надає їй своєрідного характеру та прикмет тривалости. Основним складником своєї психіки завдячує людина ту чи іншу духову фізіономію, що до її утворення причиняються не тільки означені спадкові чинники, з якими приходимо на світ, але не менше також усі ті найглибші переживання, що їх доводиться зазнати в зворотних моментах нашого життя. Утворення такого чи іншого духового типу значить, що людина носить у собі головне джерело щастя або горя.

Зупинимося над двома основними релігійними типами та назвемо їх згідно з термінольогією Джемса здоровими та хворими душами. У перших переважає почуття ясности, гармонії, пориву, захоплення; внутрішнє світло відбивається в ясності ока. У других печать смутку, вирита на обличчі, свідчить про внутрішнє страждання й дисгармонію. „Здорові" душі мають безцінну снагу раз-у-раз відчувати кругом себе величне, реаґувати на все ясне, тоді як „хворі" душі вічно ведуть внутрішню борню, роздерті суперечними почуттями, впадають під тягарем гріховности. В одних — настрій захоплення, що доходить до екстази, у других — почуття власного безсилля. Одні в молитовнім пориві зливаються з Вічністю, другі жахаються перед безоднею. Образ кипарису викличе в одних солодку задуму й таємну музику потойбіччя, у дригих розверне перед очима душі темряву могил. У одних надто сильне довіря до життя, що пливе з чистого серця, другі в почутті гріховности й безсилля беруть на себе гріхи світу, а разом з тим не можуть дати собі ради з власним нутром та нераз безнадійно змагаються з пристрастями.

Коли йде про відношення до зовнішнього світу, то око цих останніх зупиняється перш за все не на величі буття, а на марності всього живущого. Почуття минучости всього земного таке сильне, що позбавляє їх радощів життя, а біль затемнює їх зір. Їх небуденна вразливість на зло життя не дозволяє їм заспокоїтись і знайти відповідь в обличчі одного такого факту, як смерть матері, розточеної раком, що вмирає, обіймаючи останнім промінням ока свою дитину-недолітка.

Котре ж око правдивіше бачить дійсність? Чи маємо признати, що людина сяк чи так мусить мати діло тільки з викривленим образом дійсности? Які можуть бути основні риси образу світу, відбитого в темнім і яснім оці?

Темне око, вразливе на зло життя, усвідомлює конечність боротьби зо злом, змагання за духове буття. З хвилиною усвідомлення тієї неминучости душі перестають бути „хворими", а життя в змаганні за свій зміст набирає характеру глибокого траґізму. А ясне око, що проникає поза зло й страждання до джерел любови й радости, защеплює в глибині свідомости довіря, внутрішню

непохитність, що в окремих випадках розширяє могутнє внутрішнє сяйво, як у Франческа Асизького. Те сяйво опромінює не тільки само нутро людини, але й усе околишнє життя. Тоді природа в усіх своїх дрібних і великих творах промовляє до нас мовою духового світу.

Такий то сенс має позитивна постава супроти природи в релігійному значенні.

Видима річ, що захоплення красою природи не завжди веде на шлях релігії. Адже новітній „поворот до природи" виявив теж дуже виразну й сильну тенденцію до обниження життя, до затрати моральних вартостей, до позбавлення життя центральних ідей, що дають йому силу внутрішньої концентрації. З другого боку „заперечення світу", що не приносить з собою можливости угрунтування життя в духовій дійсності, теж родить пустку та відвертає людину від світових проблєм і життєвих завдань.

Стає ясно, що і „втеча від світу" і позитивне відношення до нього можуть служити поглибленню релігійного життя тільки тоді, коли натраплять на ґрунт живого й інтенсивного внутрішнього життя та на діяння ідей, що коріняться в духовому світі та здатні орґанізувати й концентрувати індивідуальне, як також і збірне, духове життя. Духова дійсність мусить промовляти в природі своєю величчю і до тих, що „втікають від світу", і до тих, що мають для всього живого почуття любови.

В одному й другому випадку необхідне якесь центральне переживання, що рішає про в н у т р і ш н є відношення до речей.

Хроніка.

Загальні Збори Богословського Наукового Т-ва відбулися 23. XII. с. р. в салі Ректорату Духовної Академії у Львові. Це вже осьмі Заг. Збори з черги. Вони виявили, що Богосл. Наук Т-во є науковим ядром теперішньої Богосл. Академії. У ньому гуртуються її професори, воно тримає руку на живчику їх наукової діяльности, видає свій науковий тримісячник „Богословію" та становий місячник „Ниву", як також дві серії своїх видань: І. Видання „Богословії" і II. Праці Богосл. Н. Т-ва. В І. серії вийшов в рр. 1934/5 „Нарис історії старинної фільософії" о. дра М. Конрада (три частини) та „Бібліоґрафія української бібліоґрафії" Е. Ю. Пеленського, а в II-гій серії гарно і багато ілюстрована моноґрафія дра В. Січинського: „Архітектура Катедри Св. Юра у Львові" та повний ілюстрацій „Погляд на історію та виховну діяльність СС. Василіянок" др. Саломії Цьорох, ЧСВВ. Члени БНТ помістили теж низку статтей в журналі „Богословії" і „Ниві", також співпрацювали і в „Дзвонах". БНТ улаштувало низку Академічних Вечорів у Львові і в провінціональних містах. Без уваги на матеріяльну скруту недобір Т-ва зменшився, а скількість членів побільшилася. — Серед нашої важкої скрути — як зовсім слушно говорив у своюму звіті основник і довголітній голова БНТ о. д-р ректор Й. Сліпий — БНТ сповняє, як може найкраще, свої завдання, плекаючи богословську науку і всі галузі знання, звязані з нею, гуртуючи і піддержуючи людей, відданих науковій праці. Тому в історії нашої науки БНТ забезпечує собі тривку память. Діяння БНТ, зосереджене на наукову працю, мусить бути внутрішною працею, тому годі при того роду звітах дати

повний огляд цілої його діяльности. Вона згори не обчислена на зовнішні ефекти, відбувається незамітно, далеко від життєвого гамору. — Її висліди покажуться щойно згодом, поширяючи повільно наукову і католицьку атмосферу у нашім громадянстві.

Нововибрана Рада БНТ (в складі: голова: о. мітр. і рект. др. Й. Сліпий, ґен. секретар: др. К. Чехович, дир. бібл.: о. др. М. Конрад і скарбник: о. др. І. Чорняк) дає вповні запоруку, що наукова діяльність Т-ва буде й надалі розвиватись правильним шляхом.

Вистава католицької преси цілого світу відбудеться в Римі і триватиме від квітня до жовтня цього року. Наша католицька преса візьме участь у ній у павільоні східних обрядів. Підготовкою до вистави займається у нас Ґенеральний Інститут Католицької Акції під проводом дра М. Дзеровича. До співпраці запрошено також представників наших музеїв, бібліотек і фотоґрафіки, щоби по мистецьки прикрасили на виставі відділ нашої католицької преси та надали їй відповідне національне тло.

Ucrainica. В ілюстрованому місячнику „Il Ventuno“, який виходить у Венеції, в ч. 4 за 1935 р. поміщена стаття п. н. „Vassyl Dyadiniuk pittore veloce“. В ній автор Б. Л. Рандоне широко розписується про творчість В. Дядинюка. В першу чергу бере під увагу українські історичні образи мистця, які він виконав у Парижі технікою темпера. Автор статті звертає увагу, що ці образи, „окрім їх першорядної артистичної ваги, мають значіння історично-політичне та історично-малярське“. А дальше говорить, що В. Дядинюк „виявляє малярські якості найбільшої вартости, рідкий і живий змисл кольору та абсолютне володіння рисунком“.

Errata. Др. Волод. Левицький, відомий наш фізик, звернув нам зовсім слушно увагу на кілька похибок в перекладі статті Еддінґтона: „Упривілейоване становище землі у всесвіті“. („Дзвони“ ч. 11 с. р). Саме читається не „Лявель“, як там надруковано, а „Ловель“ (Lowell), не „Гуклі“, а „Гекслі“ (Huxley), не „Жорж“ Дарвін, а „Джорж“, не „Й. Янс“, а „Джемс Джінс“ (James Jeans). Дальше Др. В. Л. вказав, що в нашій науці фізики є вже приняті деякі терміни, яких перекладчик не держався, а то: не „мряковиця“, а „мраковина“, не „мряковицевий“, а „мраковинний“, не „зявні пруги“, а „дуговинні лінії“, не „звільняє дрогання“, а „звільняє частоту дрогань“, не „зоряну хмару“, а „зоряну мраку“, не „Нови“, а „нові звізди“, не „луч світла“, а „промір світа“, не „білий чіпок на Марсі“, а ліпше „біла шапка“ (в ориґ. calotte), не знаки на Марсі, а „лінії“, або „канали“, не „твориво“, а „матерія“. В редакційній замітці сказано „незгідні з засадами механіки“, а слід сказати „виїмкові, а проте згідні з засадами“. — За оті фахові уваги їх авторові дуже щиро дякуємо. *Редакція.*

Рецензії.

Наталена Королева: **1313. Повість з середньовіччя.** Окладинка В. Дядинюка, Бібліотека „Дзвонів“ ч. 9. Львів 1935, стор. 113+3 нпґ., 8⁰.

Наталена Королева: **Во дні они.** Нариси. Окладинка В. Дядинюка. Бібліотека „Дзвонів“ ч. 11. Львів 1935, стр. 38+2 нпґ., 8⁰.

Чимало книжок появляється на сучаснім книжковім ринку. Але „багато званих, мало ізбраних“. Більшість з них проходить крізь душу читача, чи то як води рвучкого потока, не залишаючи замітнішого сліду, то знов як хвилі каламутного плеса, що осаджують на дні пісок і грязь та замулюють проливи вищого духового наставлення. Тільки деякі книжки — чисте питне джерело серед сучасної духової пустелі, джерело, що на перловому дні відбиває небо і зорі, джерело, що чистими водами вливає нові сили в читача, спрагненого від сучасної духової спеки. До таких якраз книжок належать оба твори Н. Королевої. Вони — це здорові полудневі овочі, повні антирахітичних й антиневротичних вітамін духа, подані з новітньою елеґантністю, ще й на настільнику мистецької роботи В. Дядинюка.

В повісті „1313“ виводить авторка постать людини, що односторонньо, в однім лише напрямі розвиває свої здібноші, занедбуючи і не плекаючи інших сил душі, через що тратить ступнево звязки зо своїм оточенням і Богом, в своїх успіхах дає себе пірвати надмірним гордощам, щоби врешті скінчити катастрофою. Константин Анклітцен, син лицаря, занятий лябораторійною альхемічною працею, не чує ні слів надворного капеляна, ані не бере участи в лицарськім житті, не хоче навіть вийти до гостей без уваги на гострі напімнення батька. Перед батьківським гнівом втікає переодягнений потайки з дому і стає здібним учнем альхеміка-фізикуса в Фрейбурзі. Захоплений своїми плянами винаходів нехтує щирою любовю молодої вродливої Колюмби, а щоб батько не відкрив місця його сховку, вступає до манастиря, принимаючи імення Бертольда. Тут доконує цілу низку корисних винаходів, але, занятий своєю працею, занедбує релігійні обовязки й відчужується від чернечої братії. Вияви великої пошани до нього як великого вченого родять в нім гордість. За підшептами злого духа в постаті ченця Бертрама починає вважати себе надлюдиною, півбогом, якого не обовязують ті самі закони, що і „сіру людську масу“ і який добачує безсмертність душі в доконанню надзвичайних діл. Врешті справді винаходить стрільний порох (в р. 1313.), що згодом висадив в воздух манастир враз з самим Бертольдом Шварцом і всіми ченцями. — Константин Анклітцен, згодом чернець Бертольд! Чи ж не добачуєте в ньому символу траґедії новітнього людства? Чи ж не новітню людину відчужили від Бога переріст фахової праці, винаходи і техніка, односторонній розвій розуму з одночасним занедбанням почувань? Новітня людина, як Бертольд своїми винаходами, така оглушена туркотом машин та галасом довкруги попиту і подажі, що невидимі сили — підстава всякого реального життя — не доходять до її свідомости; живуть вони в її памяті, як спомини днів дитинства, що бліднуть немов білі вітрила корабля на тлі неба й вод. Сучасна техніка і цивілізація зробила людину гордою, а „убивши своєю гордістю свою релігію — як каже В. Липинський — людина віру в Бога заміняє вірою в себе і свою чудодійну силу... містицизм релігії вона заміняє містицизмом маґії. І в цій же самій хвилині вона дає повну волю своїм фізичним, матеріяльним пристрастям; вона визволяє і дає свободу всьому, що в ній є тілесного, звірячого і що вона при помочі і во імя релігії досі здержувала“. Ілюстрацією тієї правди є якраз постать Бертольда, який врешті доходить до ось таких думок:

> ...„Правдиве безсмертя не те, що його здобули „вмерлі за свою правду“. Ні, безсмертя належить тим, котрі за „свою правду“ вміли й мали відвагу посилати на смерть інших, безоглядно на всяку мізерію довкола, йшли вперед, до своєї мети, не помічаючи маси покірних їхньому наказові рабів. Герой Македонський... Цезар... Карло Великий... Це — справжні безсмертні — і поза чернечими рефектаріями. Це — герої, напів-боги, що здобули собі вічне життя через смерть інших...
>
> Барви, образи, рухи — як шум на водоспаді — бушували в Бертольдовій уяві. Мінились, миготіли, осліплювали. На хвилю перед очима зачервонів пурпуровий плащ, змучене, кротке, божське обличчя. Звязані руки, терновий, покрівавлений вінець. Тихим відгуком, мов тінню голоса, десь далеко зідхнуло... — „Ecce Homo“... Але те шепотіння враз вкрила хвиля переможних вигуків, що злилися в один тріюмфальний рев тисячоголового натовпу: — „Ecce Deus“! І на темному небі, небі, віщуючім гріновицю — засяяла розпеченою міддю, облита сяйвом, сліпуча велитенська постать: міцний, голий боєць-переможець. Залізні мязи. Волова шия. Бездумне, низьке чоло, бездушні, гордозлісні очі. Схрестивши масивні руки на широченних випнутих грудях, твердою могою стояв той атлєт на земній кулі, сповитій безпросвітною темрявою. А з темряви ревло: — „До дідька милосердя страхополохів! Геть із почуттям слинтяїв!.. Варраву!.. Дай нам Варраву!“ (стр. 92/3).

Як вдатно, плястично і сильно змалювала авторка психольоґію й ментальність сучасних епіґонів ніцшеанізму, що боготворять людину, а в брутальній силі бачать найвищий ідеал людства.

„Ora et labora“ — мудрощі старини, потверджені досвідом всіх поколінь — два основні стовпи, що на них сперта рівновага людського духа. Марія і Марта — вище духове життя і клопоти буденної праці, ідеалізм і матеріялізм. Впаде стовп „ora“, не встоїться і „labora“. Ось основна проблема, розвязана в повісті 1313, проблема актуальна для всіх часів і всіх епох, так само в середньовіччю як і для сучасних Бертольдів.

„Во дні они“ — це збірка одинадцяти евангеличних нарисів, досі українській літературі незнаних, а через те зовсім оригінальних. Деякі моменти зазначені в Євангелії бере Королева за основу і своєю уявою відтворює те, що було перед тим або потім, даючи в цей спосіб короткі мистецькі твори. Св. Євангелисти кількома словами вирізьбили деякі постаті для всіх віків. Під мистецькою рукою авторки різьби оживають, починають рухатися, жити життям, подібним до нашого. Авторка зближує нас до них, знайомить та немов впроваджує в їх товариство. Маємо змогу приглянутися їх вчинкам, їх шляхетності й великодушності, але теж і людським немочам. Св. Євангелисти дали вірні знимки минулої дійсности. Королева перетворює деякі з них в коліровий фільм, згідний з всіми правилами мистецької фільмової техніки, а проте в нічому несуперечний духові і текстові Євангелії. На одній картині фільму бачите уздоровленого з прокази Ісусом молодця Леві, що дістає службу у Каїфи і з остраху перед втратою служби, на запит, кого випустити, Ісуса, чи Варраву „не пізнав свого голосу, але вив... в спільний тон з цілим натовпом: Варраву“! („Лепрозний“); на другій картині вдова Діна, хоч найбідніша з бідних, а проте бере за свою на виховання малу дівчинку, що згубилася на ярмарку, і кидає драхму в храмову скарбонку („Драхма“). Жидівські священики, що вище ставлять стада своїх свиней ніж уздоровлення біснуватого („Гадарин“), нетрі душі митаря і фарисея („Сповідь“), Петро, що ще як ученик людською міркою мірить Божі правди вищого стилю („На Морі Галілейськім“, „На Горі“), або терпить, що в своїй немочі відрікся Христа („На Лазаревім хуторі“), Юда малим хлопцем („В Різдвяну Ніч“), жінки, що більше бачать своїм духом, як змислом зору, коли йдуть до гробу Господнього („Vespere „autem sabbati“...), Ірод і мотиви його наказу вирізати дітей („Ірод“), Пілат і Йосиф з Ариматеї („Quot est veritas“) — ось картини того фільму, виведені на глибокім психольоґічнім підкладі, що живо беруть за серце, зворушують читача і роблять його ліпшим. Що в повісті „1313“, то й тут заторкнена низка психольоґічних, фільософічних, а то й теольоґічних питань. Ось приклад:

> „— Месія, Понтіє, (так говорить Йосиф Ариматейський) це — відродження мого зганьбленого, знищеного і до щенту спідлілого в утисках народу. — Помітивши Пілатів рух, Йосиф поспішив продовжати: — Відродження не в напрямі конче утворення власної завойовницької держави, але перш за все відродження моральне, духове, без якого не може бути нічого великого і вічного. Відродження затоптаних у багно ідеалів, збудження приспаного дзеленчанням золота шляхетного духа, відродження ведучої леґенди, що не вмерла під брязкіт шалей ваги і бринкання локтя. Месія, Понтіє, це людська гідність, повернена цим гандлярам, крутіям, шахраям і здирщикам, за яких небезпідставно вважає юдеїв цілий світ“.

Взагалі Королева не боїться жадних проблем, не лякається торкатись і середньовічної інквізиції. Сміливо заглядає правді в очі як Моріяк і немов Беатріче свого Данте водить нас по всіх нетрях людської душі, по небі і по пеклі. До гріха зближається в панцирі, що береже читача від всякого наступу. Непомильність религії злучена у неї все з далекоглядним світоглядом.

Хоч в її творах виступає виразний католицький світогляд, то проте немає в них ні трохи тенденції; ніде не стрінете моралізаторства чи поук. Світогляд виникає з самої дії. Вона малює факти, а читач сам витягає заключення. Вона образами показує, що фалшом є $2 \times 2 = 3$ і фалшом $2 \times 2 = 5$. Читач сам доходить до чвірки. Зрештою може лишитись при 3 (5), якщо на це дозволить йому його льоґіка.

Обіч світогляду є в неї ще щось інше: правдивий літературний талант і культура слова. Зі всього вміє зробити літературу. Чого не торкнеться

своїм словом, те мов під ударом магічної палички набирає життя, наливається повнотою. Залишає все поле для праці уяви читача, для його здогадів — що якраз є вимогою доброго літературного твору. Нічого не скаже за скоро, чим розбуджує цікавість і сповиває все серпанком таємничости.

„Або: хтось надумається за помини душі усопшої привезти липівочку білесеньку капусти кислої. Відтулиш бочечку, а там — біла, соковита, запашна, як локшина, так і засміється вона на тебе. Немов голосом ангельським до тебе промовить:

— „Бачиш, — немов говорить, — бачиш чоловіче грішний, які прегарні річи дає тобі, нікчемному, Господь Премилосердний на потребу?!"

Подякуєш Господеві за дари Його. Добродіїв добрим словом спомянеш, поблагословиш капусточку та й візьмеш у ручечку. Голову закинеш — тай покладеш у рота. Ах! — тяжко було — вірте! — дуже тяжко було не відкусити собі враз із тією капустою і язика чи пальця. Вельми вважати було треба!... Га?...

Задоволена голова крутилась, посміхалась і облизувалась, немов би в беззубому роті вчувала ще „ангельські голоси" тієї легендарної капусти." (Стр. 110).

Отакої плястики, як в повищім цитаті і багатьох інших місцях позаздростить Королевій і сам Гамсун чи Реймонт. Плястика стилю дозволяє їй живо змалювати побут середньовіччя, з яким джерельно обзнайомлена (знає латинську мову). Над своїм стилем володіє всеціло і вміє його зміняти відповідно до потреби, чи постаті, якої устами промовляє. Якщо треба, надає поваги мові, ритмічно переставляючи прикметники по іменниках, присудки на кінець речення та уживаючи (не забагато) кращих архаїзмів. Вдатно наслідує нахил середньовічних літописців барвисто прикрашувати свою мову, як це бачимо в листі фізикуса до своїх друзів:

„Плінієм і Гомером в одній особі треба бути, щоб словами описати, що трапилось передучора в нас, у Фрейбурзі.

Однак мушу це зробити я, не будучи ні одним, ані другим. Бо ж не тільки всі пять змислів мої збентежені, розум приголомшений, а тіло потовчене значно, але й серце моє тяжко засмучене. І душа сумує, стурбована вельми. І не знайду спокою думкам моїм, аж навіть працювати не можу.

Друзі мої! Тілесним зором моїм довелося мені побачити Іліон... І більше за те: загибель Помпеї та міст Везувіянських стародавніх, як про те розповідає нам Пліній. А може Содом і Гомору, покараних дощевим вогнем та вихорем сірки палаючої, довелося побачити нам?!" (Стр. 100).

Твори Королевої можна сміло зачислити до клясичних. Виїмки з них безперечно увійдуть до майбутніх шкільних підручників як виховні культурою свого стилю і здоровим шляхетним змістом.

Кажуть, що в її творах вряди-годи трапляються чехізми та декілька слів, незгідних зі смаком сучасних пуристів нашої мови. Може. Але скажіть будь ласка: Якщо подивляєте могутній мистецький образ, чи замічаєте волоски пендзля, що приліпились до оливної фарби? Як хто хоче, хай волоски визбирує...

Якщо критика висунула У. Самчука на передове місце нашого теперішнього Парнасу, то Королеву слід поставити побіч. Самчук дав епопею душі селянина, Королева — душі інтелігента, Самчук син низів, Королева — верхів...

Авторка обговорюваних творів походить з аристократичного роду Дунін-Борковських, вітка якого повернула до українства, як нпр. рід Шептицьких. Перед війною мала звязки з найвищими сферами Великої України, та проте добре обзнайомлена з життям наших низів, виховувалася в київськім інституті для дівчат, а передтим в французькому манастирі, пробувала в ріжних краях західної Европи, подорожувала по Єгипті, Персії, й Індії, знає 8 мов, очитана в зах. европ. літературі, співробітничає як письменниця в французьких журналах, брала участь вже в передвоєннім нашім літературнім житті і бачно слідкує розвій теперішнього письменства. Тому вона —

синтеза двох поколінь, синтеза культури західньої з українською національною, аристократичної з народніми елементами, давних відвічних правд і новітніх форм, ідеалізму і реалізму, синтеза глибоко пережита в горнилі душі, синтеза світла, що вибирає лише здорові складники й у всьому задержує міру, ритм і гармонію.

П. Ісаїв.

Катря Гриневичева: **Шестикрилець.** Історична повість. „Українська Бібліотека" ч. 35. Львів 1935. Стор. 132, 16⁰.

Так якось вийшло, що саме підписаний рецензент недавно в передмові до повісти Михеєва „Мара" мав нагоду висловитися про вбогість української літератури в ділянці тематики з княжих часів. Місяць пізніше в тому самому видавництві, що й книжка Михеєва, вийшла повість К. Гриневичевої „Шестикрилець". Оригінальна українська повість, якої подія відбувається в княжих часах. Літературна поява, яка вправді не захитала ще поважно тези про вбогість нашого письменства в цій ділянці — але все таки зробила поважний вилім. Дай Боже, щоб ця найновіша книжка К. Гриневичевої, разом з її попередніми спробами в цій ділянці, стала щасливим початком ренесансу старокняжих сюжетів у нашому мистецтві слова.

Нова книжка К. Гриневичевої має стільки само сильних сторін, що і слабих. Але що сила її, подібно як і сила минулорічної повісти Косача „Сонце в Чигирині", лежить у стилю — то й високомистецькі прикмети її на перший погляд кидаються в очі та викликують глибокий респект перед умінням і талантом авторки. Щойно після прочитання книжки приходить рефлексія, якої примітивною паралелею могла б послужити поговірка про людину, що за деревами не бачить ліса. У Катрі Гриневичевої за стилем не видно цілости мистецького твору. Прегарний, буйний її стиль, неначе той океан, вглитує в себе й підпорядковує собі сюжет повісти, її персонажі, психольоґію, а передовсім композицію. За надто густою мистецькою вишивкою не видно самого матеріялу.

Я вжив угорі порівнання зі стилем Косача. Це порівнання треба брати cum grano salis. Бо коли у Косача стиль був сильний своїм психольоґічним звязком з епохою, — у К. Гриневичевої він сильний своєю романтичною стилізованістю й бароковою переладованістю прикрасами. Давно вже у нас не вийшла книжка так par excellence романтична, як „Шестикрилець". А що тема її — середневічне лицарство — теж типово романтична, тож і вдалося авторці дати такий одноцілий, так орґанічно перетоплений мистецький твір, що читач з правдивою насолодою втягає в себе цей концентрований аромат високої культури духа, виявленої у висококультурній словесній формі. Направду, рідко можна у нас стрінути таку книжку.

Але оця культурна енерґія, виладована письменницею в творчому акті, вимагає, самозрозуміло, теж величезної енерґії духа при акті сприймання цього твору читачем. „Шестикрилець" — це книжка для „горішніх 10.000" (а може, у нас, і ця цифра зависока?) І це не є повість. Низка блискучих узорів, мережаних найбільш вигадливими способами. Радість і насолода для тих, що розуміють красу, незрозумілу для маси.

Глибоко-романтичний характер твору К. Гриневичевої виявляється навіть у дуже конкретних формах. Є місця, (ст. 49—51, 104—105 і ін.), які сильно нагадують типово-романтичний, окутаний таємністю спосіб вислову в Шашкевичевій „Олені", а то й у її стилістичному первовзорі, яким був краледворський рукопис. Є ще й ціла низка окремих стилістичних засобів, які масово трапляються у романтиків усіх народів і всіх часів. Стиль Катрі Гриневичевої стоїть настільки вище від стилю романтиків половини минулого століття, поскільки від того часу пішла наперед культура людства.

Коли буйний цвіт стилістики заглушив у цій книжці композицію й сюжет — то що вже й говорити про ідею? Вона так закутана в блискучі завої словесної форми, що розмотати її нелегко; а якщо вона й виступає назовні — то тоді звучить як бляшаний згук. Бо її сила, горяч і краса не є адекватна до форми й блеску стилістики цієї книжки. Книжка виявляє місцями ніцшівський культ гону до могутности і сили. І тут

починаються наші розходження з авторкою. Так само і найблискучіший стиль не вимагає зайвого викликування змислових асоціяцій (ст. 63—64). Але, на загал, ці слабі сторони книжки в ділянці ідеольоґії й образности ще розмірно не є для читача такі небезпечні, бо вони неначе пропадають у масі барокових, чудових декорацій. Нема часу сприймати ідеї й образи, коли тут душа весь час занята збиранням у цілість і сприйманням деталів, натяків та символів, що складаються на речення й періоди дивної краси.

В цілому, новий твір Катрі Гриневичевої є прегарним зразком мистецтва дуже високої, може аж переборщено високої якости, коли річ іде про форму, — але не є у всьому без закиду, коли говорити про внутрішні вальори. Для піднесення мистецької культури в нашому інтеліґентному середовищі цей твір може мати епохальне значіння. Але у сфері духа — його вальори вже дещо слабші.

Признаю, що ця моя рецензія вийшла дещо замотана, і що над нею треба трохи посидіти, щоб її розчовпати. Не є моїм звичаєм давати читачам ребуси до розвязки. Але коли річ іде про такий блискучий та величавий, про такий високоталановитий та правдиво мистецький ребус, як „Шестикрилець“ Катрі Гриневичевої — то й рецензентові вільно раз виїмково забавитися в інтелєктуального ребусника. Якщо шановний читач, озброєний пересічною інтеліґенцією, не буде мудрий з цієї моєї рецензії — то це буде для нього лише передсмак того, з якою міною він відложив би обговорювану книжку Катрі Гриневичевої, коли б дочитав її бодай до половини. Тому радимо читати цю книжку лише тим людям, що вважають себе за 100-процентових інтеліґентів. Між ними може буде 10% таких, яким вона направду дасть мистецьке вдоволення. Але це в такім випадку свідчитиме зле не про книжку, лише про рівень нашого інтеліґентного загалу.

м. г.

О. Ольжич. **Рінь.** Львів 1935. Накладом Богдана Кравцева. Обкладинка роботи М. Бутовича. Стр. 43 + 5 нпґ., 16⁰.

„... Наш погляд неуважливий на мить
Затримує жорсткий прошарок ріни.
Вона суха і сіра. Але вії
Примкнеш перед камінням у піску —
І раптом чуєш силу вод рвучку
І різкість вітру, що над ними віяв“.

— так характеризує свою збірку поезій сам автор („Рінь“. ст. 5). Треба признати — зовсім справедливо. Бо хоч у нього буває цікава віршева форма, рідкі рими й ритміка, то проте образи, що їх автор подає, здебільша розумово-холодні й не відразу ловлять за серце. Сила автора справді не в тих порівнаннях, а радше в цілості кожного вірша. Можна це відчути лише по „пережутті“ цілого вірша, який творить цілість нераз включно зі своїм наголовком. Цього вимагає ще й та умовина, що майже в усіх віршах Ольжич не говорить від себе й свойого часу, а вживається в психіку ріжних народів, людей і часів. „Рінь“ Ольжича нагадує музей (сам автор мабуть по званні музеольоґ), в якому за скляними холодними ґабльотами лежать памятки давної історії. Душа поета наче кустос музея зібрала за тим холодним склом клясичної форми всяку всячину, але за пляном: підкреслити в усім славу сили й геройства борців. Славу, що не лише закріпилась би в холодних строфах, але й спалахувала з-поза них до нас сучасників і загрівала нас до бою тепер. Щоб зі сучасників-робітників спокою сталися майбутні борці з серцями мідяними.

Дуже тяжке завдання взяв на себе Ольжич. Переходимо його „ґабльоти“: в них від первісного чоловіка, почерез варягів, ґалів, римлян, фенікійців, Ганнібаля, середнєвіччя переходимо за автором аж до зовсім сучасного моменту національної революції на Україні. Вжитися в те все, підкреслити в тім усім славу сили й перетопити ті два трудні моменти в одну поетичну цілість дрібного вірша — це неабияка штука, та проте автор в великій мірі її доказав. На диво, він це вкладає в свою справу

нові труднощі, вживаючи подекуди староклясичних зразків поетичної форми. Коли мимо того велика більшість „Ріни“ має справді поетичні вартості, то це знак великої праці й таланту автора.

Цікаво, що авторові краще вдаються античні теми від сучасних. На сучасні теми він „втне“ часом зовсім стареньку віршу, в дусі бл. п. народовців, хоч очевидно з закінченням обовязково войовничим:

„Ми резерви, та завтра без ляку
Ми з світанком піднімемось сивим.
Ну, шалена це буде атака
І скінчиться, звичайно — проривом“ (ст. 31).

Такі вірші, що нагадують не лише бл. п. народовців, але й сучасну комсомольську „поезію“, автор чи видавець повинні були рішуче зложити до „семейного“ архіву чи до „inedita“... На щастя такого восклицанія трубного в збірці дуже мало. Правда є ще подекуди в гарних строфах менше гарні, чи недібрані порівнання. Прим. — „О, як пси, Билась за місто блискуча дружина!“ — (Ст. 11). То знову автор, описуючи смерть від стріли з лука, отже стародавні часи, каже, що вмираючому. „Замість неба і міста і гір Небувалі пливуть акварелі.“ (Ст. 19). Сумніваюся, чи можна було тут вжити слова акварели... Прикро вражає теж місцями мнимо кличний одмінок у формі називного: „О, неба сірість“ (ст. 28); нагадує це московізм, отже і не слід його вживати.

Попри тих декілька хиб форми, треба піднести бодай у зразках правдиві перлини „Ріни“, От, хоч би такий образ з часів Ганнібаля в Італії:

„Здавалося, у попелі умер,
Погас вже горячковий огник Риму.
Та клали новобранець і едил
На кожний шлях, що він по ньому рушив,
Щити, списи, важке залізо тіл
І крицеві холодні леза — душі.

Він спотикався, ранився об них,
І кров гаряча, як піски пустелі,
На горду землю в корчах камяних
Прорвалася, мов струмені веселі.

Тоді стара вовчиця язиком
Прибігла облизати чорний камінь.
Постояла, оглянулась кругом
І назирці побігла за полками“. (Ст. 41—42).

Мені щойно той Ольжичів образ вовчиці — Риму відчинив очі серця на красу старого оповідання Тацита, очі яких не вспіло відкрити довголітнє „мучення“ клясиків.

„Рінь“ Ольжича пройнає саме та римська суворість, та подвижна постава до світа. Тією повагою Ольжич справді підносить свою поезію до величнього, поминаючи навіть ті оази спочинку, що на них дозволяють собі інші поети-націоналісти. Еросу в збірці Ольжича майже нема, а коли де й появиться його нотка, то зараз заглушує її ломіт меча боротьби. Здається, наші це недавні часи блуду найшли відгомін у вірші (ст. 34):

І жили у розкошах, слабі і блудливі,
І не вірили у велич Кінця.
Та колись у ночі, в блискавицях і зливі
Він злетів у порожні серця.

Вранці вийшли з домів виногради зрівняти
І зрубати оливні гаї.
І безумна пустиня натхненням, як мати,
Смаглі груди открила свої.

Грізний Боже суворих і гордо-убогих,
Купино невблаганних пустель.
Ми тобі покладем суходоли під ноги
І запалимо жертви осель".

Як Ваґнерівські мотиви крізь поезію Ольжича тягнеться глухий стукіт вибиваного маршу воїнів; протилежність до веселих флєтів Гелляди. Збірка кінчиться підемним закликом до Риму (ст. 43):

„Далеке місто на узгірях синіх,
Де линуть хмари і вітри північні,
Тебе * приносить жертвою пустині
І здобуває нагороду — Вічність".

Захоплення і пройняття величнім та фізично сильним, що проймає всю збірку Ольжича, нажаль, засліплює його духовий зір на іншу силу: силу духа. Ольжич злегка поминає християнські мотиви, прим. „Страшний суд;" добачає в усім головно красу війни, чи врешті кари (:„Господнє імя — Кара. Господня хвала — Меч", ст. 35). Та односторонність зрозуміла: поет на еміґрації, далеко від України, що стогне під більшовицьким ярмом....

До України має він серце, мягке, синівське:

„У Твоїх покоях сутінь,
Синя сутінь звідкись з України,
І журбі в них так безпечно.
Його образ, тихий літній вечір
Над смутними луками Горині,
Образ тихий, наче вечір.

А ти знаєш, сьогодні уранці розривалися хмари
І з проклонами сонце шалене било в дужі літаври.
Там, горою, по стернях, величні і страшні, як почвари,
Переходили люде з серпами мідяними!! (ст. 22).

Таких книжок як „Рінь" Ольжича треба нам якнайбільше. Мусимо ж памятати на слова Франка, що взивати до мира підчас лютого бою за народні права — це трусість... А книжка Ольжича якраз кличе до нас голосом Овадії-пророка... І тому вона дуже на часі. *М. Луч.*

Ярослав Дригинич. **Різьблю віддаль.** Поезії. Варяг. Варшава 1935. Стор. 44+4 нпґ., 16⁰. (Обгортка, невідомо, чиєї роботи).

„Як плавко сплигують хвилини сполохом.
Мідяні обрії — ґонґ — дзвонять тінню.
Паґодою росте далінь. І вузшає безмежне коло
пливкої швидкости від хижих та тугих напруг,
аж бухає шугасто та яскраво — тугою
у шорохливім попелі — нежданий сумерк синій" (ст. 33).

Чути в тім якусь сюрреалістичну динаміку. Одночасно дивує нас — звичайних читачів — помішання абстрактного з конкретним; дуже нестравний коктейль. Шумить від нього багацтвом слів, денеде проблискує — здається нам — почування, і знову все гасне в якійсь пяній, негармонійній мішанині. Піна формального слова прислонює його значіння; порівнання через свою східну екзотику перестають нас гармонійно вражати і з твору, що мав бути поезією, виходить „напудрена ґротеска. Це кінець" (ст. 33). Нераз Дригинич вигадує якісь мнимо екзотичні образи:

„А до решітки тіней пальм струнких і кострубатих піній
брунатний негр припав покорчено з екстази.
а потім — плакав". (Ст. 15).

---

* Картаґіну, *М. Л.*

Теж напудрена ґротеска, а не природний образ. То знов:

„ — В спіралях сплигують думки, хвилюють наче обрій...
:(Проста людина на-розстаї —)
де стрімко випнулися міст шорстких тривожні вежі,
Людської містики нестриманий порив“. (Ст. 41).

Чуємо в тім якесь значіння, та щоб до нього докопатися, мусимо томити себе наче Пролеґоменами Канта. Так і видно з тих строф, що Дригиничеві бракує французької ясности слова, що її нпр. має Гординський. А треба хіба памятати на те „правило“ поезії, яке каже, що зовсім незрозуміла поезія теж не поезія, як і занадто зрозуміла та буденна мова.

„Стою на вулиці — і думаю без сенсу,
безбарвно й просто. І ґеометричне серце
відмірює трикутники розгублених думок самітної людини“.
(Ст. 42).

Не перечу, що правдива поезія не потребує конечно розумового сенсу; прикладом на те хоч би Антонич. Але поетичні образи мусить тоді вязати природність почування, а не самі видумані раціонально писарські знаки, за котрими нема дійсного серця... А то виходить справді якесь ломане arpeggio, в котрім поза поодинокими тонами нема цілости музичного сенсу:

„— Збігаються розгрублені півтони наче крик на роздоріжжі
в ергармонійне скерцо, —
в нерівні кострубаті вірші“ — справедливо пише про себе сам автор (ст. 9). Недостає саме того гармонійного тяглого legato, яке щойно творить правдиву поезію, нераз і без раціонального сенсу, подібно як у музиці. Без нього така „поезія“ — тільки вірші. Вилазить з-поза них снобізм; вилазить навіть з отого „Copyright by Yaroslav Dryhynych“ (4 ст.)... Словом: пудрованість.

Автор складається наче з двох людей: один — начитаний (Рембо) Влизько й інші поети-мариністи), другий — сам, оригінальний Дригинич. Перший снобує „Ексізи з південних морів“ (— у Варшаві...) й нагадує всякі читані речі (навіть Косача і Гординського) — знак слабої індивідуальности, — не лише анальоґічним з ними духом, але навіть і порівняннями. Справді

„доторком — дійсність читаю навгад. Одинокий
заслухуюсь в кинене слово“ (ст. 18), та не так своє, як радше читане в інших. Робляться на тому наслідуванню „великими“ поетами Косач і Гординський; та треба признати, що ті роблять все краще й більш оригінально, як Дригинич. Їх вірші зворушують; Дригиничеві залишають нас зовсім незворушеними. Недостає їм власного legato.

Та є в Дригинича й власне „я“. Хвалиться він ним:

„Мій світ росте і ширшає, мов з віддалю розпливний обрій“ (ст. 30),

та це — неправда. Коли ми порівняємо його першу збірку „Відчиняю вікно“ (1932) з теперішньою, побачимо, що його „власний світ той сам, ба, може навіть скорчився. Про „Відчиняю вікно“ писав я таке: „Коли хочете взяти до рук книжку молодого галицького поета, до того ще й модного, то беріть „Відчиняю вікно“. Та беручи цю книжку до рук, глядіть, щоб самі підійшли до читання вже зі зворушенням у серці. Бо не знаю певно, чи зворушить вас сам Ярий. Коли в Мих. Рудницького розум нераз убиває лірику, то те саме діє в Ярого якась підсвідомість. Воно сьогодні модне і Ярий як націоналіст іде в своїй збірці за тією модою. Всю збірку Ярого проходить воля перемогти „слабі хвилини“ й горіти тільки для одної волі хотіння: „знад брів, з чола різьблене владно —: „Хочу!“ Біда лиш у тому, що і прочитавши всю збірку, ми не довідалися, чого автор хоче“.

Отже тоді (1932) була в Ярого-Дригинича всетаки якась воля, якесь хотіння, хоч і підсвідоме, проте націоналістичне. У теперішній збірці „Різьблю віддаль“ те волеве позапоетове „я“ майже зовсім зникло; на його

місце — зовсім льоґічно, шляхом правильної еволюції — прийшла заміна альтруїстичного гону на гін еґотичний. Націоналістичне „хочу" волею уступило місця еґотичному „прагну" гонами. Коли в попередній збірці Дригинич усував „слабі хвилини", то тепер вони запанували вповні над його віршем і націоналістично-імперіялістичне перетворили на еротично-імперіялістичне. Тіло запанувало над духом. Зовсім льоґічно, бо такий лад у природі, що де розум понехують, там дають підсвідомому слово: а те „слово" веде часто до тілесного. І так ґро віршів нової збірки Дригинича дістало виразно еротичне тавро.

Це корисне, і це шкідливе. Корисне для автора, бо його еротики мають безсумніву більше щирости, отже й більше поезії, як суспільницькі вірші. Зворотом до еротиків Дригинич безсумніву збагатив свої вірші у правдиву поезію:

„Хвилястим, пелехатим вихром твого мудрого волосся
пеститиму прозору радість рівних плинних буднів, —
аж білими світанками — загубиться марудна осінь
у крижаній скрипучій студені". (Ст. 21).

Та ріжна буває еротика. Може бути здорова, одуховлена красою правдивої любови, що тоном своїм молитву нагадує. Назвім таку еротику збаналізованим терміном: ідеальна. Так любили наші батьки матері наші й таку еротику треба поставити високо, бо йде вона до ідеалу матери й родини. Та буває й інша еротика, що любується не в серці, а в тілі: стегнах, грудях і т. п. прибутнях полового в людині. Така еротика — в ділі брудить тіло, „храм св. Духа", — в поезії брудить не лише її саму, але й тих, що це читають. Грубо-еротична поезія, це властиво один зі способів духового самонасилля. В такім напрямі йдуть, на жаль, нові еротики Дригинича. Коли в збірці „Відчиняю вікно" був лиш один такий вірш (п. н. „Після"), то в новій збірці майже кожний еротик змагає до розпамятування полового, як нпр. на стр. 27., 29. і ін.

Деякі прибутні тої половости, прим. „волосся" повторяються в віршах Дригинича так часто й настирливо, що мимоволі гадка йде: фетишист... з колишнього „хочу" виходить поезія еротичного самонасилля думкою:

„Краду кожну хвилину у себе
щоб оддатись тобі — мов причастя"(!).

В 1932 році про першу збірку Дригинича писав я: Поезія невідомого не може мати якоїсь моралі; вона переважно аморальна, хоч нераз манить фалшивою містикою. Поезія невідомого як завершення веде до того, що зве себе в наші часи „невідомим богом". Тільки, що в наші часи — як справедливо каже Честертен — невідомому богові на імя: Сатана. Великим поетом невідомого, підсвідомого був у трьох перших збірках Тичина. А чим він сьогодні?! Здається, що Ярому-Дригиничеві слід узяти до серця сповнене пророцтво „товаришки" для Тичини: „І з вас ще буде — комуніст!" Бо так кінчать усі, що хочуть бути космосом для себе („я не знаю, чи є хто крім мене" — повторює Дригинич у новій збірці свою „Молитву поганина" з „Дажбога" 1932!)

Пише Дригинич:

„Стоїш один. Пейсаж — мов з брил.
Росте у коло мідно опальове — місяць.
І ти і місяць — два поблідлі лиця.
— Напудрена ґротеска. Це кінець". (Ст. 33).

Кінець усіх, що повірили у злорадні слова батька брехні: „Eritis sicut dii, scientes bonum et malum"... Направду світ ще дуже молодий: грають у ньому й досі арпеджія з часів Адама й Еви.

С. Лишкевич.

Др. Тот Тігамер: **Юнак переможець.** Видавництво ЧСВВ, кн. 193. Жовква 1935, м. 8⁰, 124 стр. Багато ілюстрацій.

В повоєнних часах щораз то менше характерів. Немає великих особистостей, неугнутих, сильних, повних енерґії, сили, здоровля, помислу

й ініціятиви. Мало їх особливо серед дозрілих по війні поколінь. Неодна причина складається на те, але найважніша з них — це мабуть передчасна еротика молоді, ба навіть, на жаль, передчасне полове життя, спричинене сучасними вільнодумними поглядами та повоєнним зіпсуттям. Передчасна змислова еротика спиняє кристалізацію характеру, не дозволяє правильно дозрівати й мужніти, як це стверджують в останніх часах психольоґічні й фізіольоґічні досліди. Тому, якщо хочемо виховати крицеві характери, здорові фізично й духово індивідуальности, то мусимо звернути бачну увагу на моральність нашої молоді і виразно поставити їй перед очі ідеал полової чистоти та цілковитої повздержности аж до подружого життя. Це не є якась меншеважна справа, як думають деякі вільнодумці і байдуже посміхаються, ні, це проблема першорядної ваги, що ставить основи під майбутність одиниць, націй і людства.

З величезною поміччю у різьбленню такого ідеалу приходить нам „Юнак переможець", книжка відомого католицького мадярського проповідника, нині переложена вже майже на всі мови. З надзвичайним знанням молодечої психольоґії і в відповідний спосіб зазнайомлює автор юнака з половими проблемами, вказує, який високий і цінний дар дав людині Творець, покликаючи її немов до помочі в Своїм творенні — продовжувати рід людський, та яка велика провина, коли людина користується тим даром не для високої ціли, згідної з Волею Божою, а для своїх забаганок та низьких приємностей. Одночасно подає автор дуже цінні і слушні поради та засоби, якими юнак може пристрасть перебороти та себе всеціло опанувати, вказуючи при тім на всі жахливі наслідки полових гріхів, як також на надзвичайне значіння полової чистоти:

„Адже збережена в непорочній чистоті молодеча душа — це неоцінене джерело всякої енерґії, яка потрібна до могучої творчої праці в житті мужчини... полова здержаність... має таємничий, добродійний вплив на зміцнення й посилення нашої духової діяльности...

„З дикою силою шумить гірський потік у скельному руслі. Коли б його пустити свобідно, спричинив би жахливе спустошення. Одначе людський розум держить його в берегах. Його вода відпливає крізь панцирні рури, яких стіни сильні, на турбіни — й ось руйнуюча елєментарна міць замінюється на миле світло ламп, на хосенну силу шумлячих моторів. Такою дикою силою є також половий гін. Коли ти йому даєш волю, знищить він страшно твоє життя, твою творчу радість, душу й тіло; але коли ти замкнеш його панцирним муром самоопанування, тоді стане він благословляючою силою в твоєму житті. У свою пору освячений святою тайною подружжя стане він джерелом соняшного щасливого життя" (стр. 119/20).

Ось провідна висока думка тієї книжки. Але крім неї є в тім творі ще щось інше. Є сильне переконання, що читача захоплює, є іскра, що запалює й каже горіти ясним огнем високого ідеалу, є те щось, що опановує читача, зміцняє його волю, каже каятись, постановити поправу. Є та полумінь великого проповідника, яким виявив себе Тот Тіґамер. Численні барвисті порівнання - картини, вдатні приклади й аллеґорії зміцняють силу його слова. Справді треба жалувати, що українська молодь так довго ждала на таку лектуру. Щоправда, два роки тому появилася на подібну тему книжка Г. Шільґена: „Ти і вона" (вид. Марійським Т-вом Молоді); рец. „Дзвони", стр. 172, 1933), так само надзвичайно корисна і потрібна, але може не дорівнює цій своїм внутрішнім вогнем. Слід лише подбати, щоб обі ті книжки дійшли до рук молоді. Гадаю, що катехити зроблять їх обовязковою лектурою при навчанні релігії в відповідних клясах. Дійсно буде провиною батьків, якщо вони не подбають про таку лектуру для заінтересованих синів-юнаків. Та чи лише для юнаків? Ні, всі, що мусять боротися зі своєю пристрастю і хочуть стати її переможцями, знайдуть у тих книжках пораду, вказівки і силу. *П. Ісаїв.*

Греко-католицька Духовна Семинарія у Львові. Матеріяли і розвідки вібрав *о. проф. др. Йосиф Сліпий.* Частина І. Львів 1935, 8°, ст. 243. (Праці гр.-кат. Богословської Академії у Львові).

Стопятьдесятьлітний ювілей основання гр.-кат. Духовної Семинарії

у Львові цісарем Йосифом II не минув безслідно. Крім домашніх святочних обховів, що відбулися в падолисті 1933 р. в мурах Духовної Семинарії взявся її ректор о. др. Й. Сліпий до поважної публікації праць і матеріялів, які висвітлюють внутрішній розвій цієї установи, що мала такий великий вплив на розвій релігійного і культурного життя українського народу в межах б. Австрії. Як важний центр літературного відродження галицької України представляла Духовна Семинарія немалий науковий інтерес для дослідників нашого відродження. Кирило Студинський і його ученики Амврозій Андрохович та Ярослав Гординський дали кілька цінних наукових праць з часів Маркіяна Шашкевича і Галицької Трійці та з початків існування Семинарії про епархіяльні семинарі та їх продовження Studium Ruthenum. Видавництво о. ректора Сліпого, закроєне на 3 томи, має на ціли заповнити існуючі прогалини і дати образ цілої 150-літньої історії нашої духовної установи. Як перший випуск так широко задуманої праці являється поважний том, що містить в собі дві обширніші і дві коротші розвідки.

Перша обширніша розвідка о. др. Сліпого п. н. „Історичний огляд виховання духовенства в католицькій Церкві загалом і зокрема на Україні" навязує до старинности, проходить через середньовіччя аж до тридентійської постанови про дієцезальні семинарі та до новітнього виховання після зміненої дещо системи, впровадженої Ісусовцями до старших семинарських типів, італійського та французького. Опісля подав автор в другій частині своєї розвідки історію виховання у нас, починаючи від княжих часів аж до кінця XVIII в., коли появилися перші дієцезальні семинарі, віденське Варвареум і львівська ґенеральна семинарія. Праця виявляє ерудита, який добре визнається в ріжних системах високого шкільництва, що старого, то й новітнього, та шукає в історичній перспективі наших братських і унійтських шкіл деякої синтези.

Друга з черги розвідка, що заняла більшу частину книжки, це солідна, сперта на архівальних дослідах, праця Амврозія Андроховича п. н. „Віденське Варвареум". Автор її, що дав вже в кількох своїх давніших розвідках доказ джерельного знання нашого шкільництва з кінця XVIII ст., виявив в згаданій праці неабиякі вальори своєї ерудиції, спертої на архівальних дослідах, що вимагають довголітньої роботи. Крім доступної літератури використав він передовсім архів львівської Духовної Семинарії та рукописи Національного Музею. У висліді маємо основну моноґрафію про першу виховну установу нашого клиру, де на тлі унійних змагань Марії Тереси виступає історія заложення Варвареум (1775), його перенесення до Буди (1782 р.) та його скасовання (1783 р.) чи радше отворення на його місце львівської ґенеральної Семинарії. Внутрішнє життя, система релігійного виховання і науки, характеристика управи, обслуги, санітарних, харчевих та адміністраційних відносин, вкінці подрібні сильветки 11-ьох настоятелів і 116 питомців — все те систематично та релєфно зображене в тій одинокій та цінній моноґрафії.

Дві менші розвідки дра Івана Крипякевича п. н. „Давня топоґрафія гр.-кат. Духовної Семинарії у Львові" та дра Олександра Надраґи п. н. „Правна доля реальности гр.-кат. Духовної Семинарії у Львові", що подрібно розяснюють давне положення Духовної Семинарії й правний стан посідання, закінчують цей перший випуск наукового збірника. Книжку прикрашує кілька рідких і дбайливо відбитих ілюстрацій. Є це портрети Марії Тереси, Йосифа II, першого префекта Варвареум Басташіча та інспектора еп. Божичковича, віденського референта духовних справ і інформатора богословських наук Раутенштравха, врешті кілька відбиток старої Семинарії з р. 1840, 1860 і пізніше. Все те підносить наукову й естетичну вартість книжки.

ч.

М-р Микола Топольницький: **Спадщинне право**, підручник спадщинного права, що обовязує в Галичині, на Волині, Поліссю і Підляшу, з додатком приписів родинного права для Галичини. Стор. 160. Наклад „Книги", Львів, 1935.

Зміст: Про спадщину взагалі. Устні й писемні тестаменти. Правні

поучення і зразки. Судовий поділ спадщини. Конечна спадщинна частина дітей і родичів Спадщинне вравo чоловіка й жінки. Додаток: Розпоряджування майном за життя.

Спадщинне право — частина великої ділянки цивільного або приватного права, що з його приписами кожна одиниця стрічається день у день.

Зокрема спадщинне право означує спосіб переходу маєткових прав та обовязків з покійника на його тестаментових або законних наслідників.

Ділянка цивільного права дуже обширна, тому то загал дуже мало знає приватне право, хоч з ними люди так часто мають до діла. Особливо дуже складна є та частина цивільного права, що називається спадщинним правом. Українське населення розуміє вагу цього права, бо воно рішає про перехід цілого майна. Одночасно з тим у нас мало знають спадщинне право і на цьому тлі повстає безліч часто непотрібних, але завсіди руйнуючих процесів, особливо серед сільського населення.

Книжка автора про спадщинне право обіймає всі його постанови, що тепер обовязують як в Галичині так і на Волині, Підляшу і Поліссі і що є австрійського або російського походження. В той спосіб вона є складена наче під кутом ломання „сокальського кордону"!

Корисна ця книга складається зі вступу і двох частин. У вступі автор загально зясовує приписи про роздаровування маєтку родичами і про обовязки родичів удержувати, виховувати і вивіновувати дітей. Перша частина присвячена зясованню спадщинного права в Галичині, друга спадщинному праву на Волині, Підляшу і Поліссі. Дуже багато уваги присвятив автор справі устних і писемних завіщань та подав низку прикладів, як завіщання робити, щоби вони були під правним оглядом важні.

„Спадщинне право" м-ра М. Топольницького повинно знайтися у руках кожної грамотної людини.

X.

Нові книжки.

(Тут виказуємо не лише надіслані книжки, (які зазначуємо звіздкою), але також і ті, про яких появу ми довідались, щоб в цей спосіб давати по змозі якнайповнішу біжучу бібліографію українських книжок).

Повне видання творів Г. Шевченка. Том III. Поезії 1843—47 рр. За ред. П. Зайцева. Укр. Наук. Інст. Варшава-Львів 1935, 16⁰, 336.

* О. Подільський: Пісня пісень у вільних переспівах. Тернопіль, 1935, м. 16⁰, 34.

Меріям-Лужницький: Акорди. Комед. життя на 3 дії. Музика В. Балтаровича Вид. „Логос" Л., 1935, 16⁰, 62.

* С. Калинець: Засвистали Козаченьки. Оперета на 3 дії. Укр. Бібл. в Бразилії. В-во „Парана". Куритіба, Прудентополіс 1935, 16⁰ 40

* В. Жуковецька; Цигани. Дитяча драма. Власність авторки. Л. 1935, 16⁰. 20.

* Тайна хлопяти. Переповів за М. П. о. Тим. ЧССВ. Передмова о. Ір. Назарка ЧСВВ. Вінета й ілюстрації Я. Гніздовського. Бібл. „Нашого Приятеля", в. 6., Л. 1935, м. 8⁰, 74.

* М. Середа: Рисеві пригоди. 22 обр. Я. Гніздовського. Л., 1935 Накл. „Світ Дитини". 16⁰, 48.

---

* Ісус Христос, його життя, наука й чуда. Згармонізований переклад чотирьох Євангелій на основі грецького тексту з поясненнями. Зладив о. М. Кравчук. 42 образи з Богородчанс. Іконостасу., Л. 1934. 8⁰, 288 + 8 нпг.

* О. В Дубицький: Пізнай себе в світлі Христа. Збірка релігійних і світських промов, виголошених при ріжних нагодах до молоді, учительського збору й освіченого загалу. Л. 1935, 8⁰, 144.

о. М. Марисюк ЧСВВ.: Вірити чи не вірити? В. 6. Вид. ЧСВВ. в Жовкві. 16⁰, 42.

Малий молитовник для молодих ремісників. Л. 1935. Накл. о. Годунька.

Др. М. Конрад: Нарис історії старинної фільософії. III. ч. (Від Сократа до Аристотеля). Вид. „Богословії“ ч. 19. Л. 1935. 8⁰, 110.

* Др. В. Лев: Український переклад хроніки Мартина Бєльського. Праці Укр. Наук. Інст. Т. XXIX. Варшава 8⁰, 72.

* М-р. В. Барагура: Суть і завдання літературної критики. Відб. з „Нашої Культури“. Варшава 1935 8⁰, 16.

*И. В. Свит: Украинский Дальний Восток (Зеленая Украина), ч. 2: Бібл. газети „Манджурський Вістник“ Харбин 1934, в. 16⁰, 44.

Ф. Ф. Даниленко. Принамурський Край. Харбін, 1935. Вид. М. Зайцева. стр. 90.

Я. Гординський: Стан. Виспянський і Україна. Відб. з ЗНТШ, т. 155 Л. 1935.

Я. Рудницький: До бойківсько-наддністр. мовної межі. Відб. з „Літ. Бойк“. VI. Самбір 1935.

П. Щербуха: Словник чесько-український. Прага. 1935.

*В.Темляк: Вогнистий хрест. Полковник Ля Рок. Вид. книгозб. „Вістника“. Л. 1935, 16⁰, 86.

* В. Кубійович: Територія і людність українських земель (з 2 мапами). Накл. „Просвіта“ Л. 1935, 16⁰, 88.

Д-р В. Левицький: Історія науки. II. ч. Л. 1935. Накл. „Самоосвіти.“

* Календарі на 1936: 1) Календар для всіх, 2) Золотий Колос, оба вид. І. Тиктором, 3) Батьківщина, 4) Учительський Календар, накл. Взаїм. Помочі Укр. Вчит. 5) Календарець Українського Кооператора, Накл. Рев. Союзу Укр. Кооп. Ф. 10·6 × 14·7 цм. Стор. 208 + 16 нпґ + 16 чистих. Передше вид. календарі гл. в „Дзвонах“ ч. 8-9 с. р.

* М. Топольницький: Спадщинне право. Накл. „Книги“. Л.1935. 16⁰, 160.

С. Маґаляс: Порадник для освітників. Форми і методи освітньої праці. Вид. „Просвіта“ ч. 791. Л. 1935. 16⁰, 96.

Я. Ярославенко: Гукайте всіх. 4 пісні на мішаний хор. До слів Черкасенка: Накл. „Торбана“ Л. 1935.

Нагорода для точних Передплатників.

„Війна і революція“ Самчука.

Щоби винагородити тих наших Передплатників, які присилають передплату точно згори, призначило Видавництво як нагороду для них знамениту повість Уласа Самчука „Війна і революція“.

Нагороду дістануть всі ті Передплатники, які в дні 15. січня 1936. року будуть мати вирівнані залеглости за 1935. рік і заплачену передплату на 1936. рік. Передплата на 1936. рік лишається та сама, отже 15 золотих, платних згори, або 18 зол., платних ратами чи в післяплаті.

Розважте, що присилаючи передплату згори **зискуєте подвійно**: 1) 3 зол. на передплаті і 2) 4·50 зол, (повість „Війна і революція“), **разом 7·50 зол.** Тому користайте з нагоди! На порто книжки долучити 50 сотиків.

Взиваємо всіх наших довжників, в найближчих днях вирівняти свої залеглості за журнал. Довги підкопують наше Видавництво нашу працю. Не руйнуйте нашого журналу, заплатіть Ваш довг.

Адміністрація „Дзвонів“.